POSTARINA PLACENA U GOTOVU.

ŽIVOT S CRKVOM

LITURGIJSKI ČASOPIS

God. VII 1940-41 Br. 4-5

ŽIVOT S CRKVOM

Časopis za liturgijsku obnovu s prilogom »Sv. Misa za nedjelje i blagdane«.

Izlazi jedamput mjesečno prema crkvenoj godini. Dozvolom crkvene vlasti izdaje »Zvijezda mora« — Hvar, a uređuje: Sveć. Šime Kovačić, Hvar. Tisak Leonove tiskare - Split (zastupnik Josip Dadić).

Godišnja pretplata:

Časopis s prilogom 36.— Dinara
Sam časopis . . 24.— „
Sam prilog . . 12.— „

Pretplata se šalje: »Zvijezda mora« - Hvar (br. čeka 32.193).

Povjerenici koji raspavačaju barem 5 komada priloga, prodavaju 1 komad za 1 Dinar, a upravi plaćaju za svih 12 brojeva po 10 Dinara.

GOD. VII. 1941. BR. 4. i 5.

SADRŽAJ:

PORUKA UPRAVE. Skoro u svakom broju časopisa molimo i pozivamo pretplatnike neka nam podmire svoje dugovanje još iz ranijih godina, a povjerenike neka nam redovito, po mogućnosti svakog mjeseca, šalju obračun i doznače utržak. Uza sve naše molbe i preporuke velika većina ih se ogluši našem pozivu. Mi smo radi toga nekima obustavili daljnje šiljanje lista, a ovim najozbiljnije opominjemo s v e neka podmire svoj dug. Ne ćemo i ne smijemo dozvoliti, da zbog nemara nekojih budemo morali obustaviti daljnje izdavanje lista, koji je po mnijenju svih prijatelja liturgijske obnove neophodno potrebit. Od onih, koji se ne budu odazvali našim preporukama i molbama, bit ćemo prisiljeni drugim putem utjerati dug.

Molimo da se uvaži i izbjegne tolikim neugodnostima i suvišnim troškovima.

Preporuča se pretplatnicima, da pri doznačivanju pretplate naznače na poleđici čeka tačan broi njihove omotnice pod kojim im se list šalje.

CROATIA ✠ ORANS

Katalog Benediktinskih samostana na Dalmatinskom primorju

Uvod

1. — U dvije se krajnosti upada, kad je riječ o benediktincima u našim stranama. Dok su jedni skloni da bilo koju staru razvalinu nepoznate građevine olako okrste benediktinskim samostanom, drugi dopuštaju to ime samo onom mjestu, za koje im je uspjelo na savremenim natpisima i u javnim ispravama jasno pročitati, da je ondje postojala organizirana obitelj monaha o r d i n i s s a n c t i B e n e d i c t i. Svrha je ove radnje da pobroji po Dalmatinskom Primorju one mnogobrojne položaje, gdje se govori, da su djelovali benediktinci, i da, u koliko to bude moguće, za svaki od njih pokaže, je li mu benediktinski karakter utvrđen ili samo više manje vjerojatan. Nego da razlaganje bude jasnije, bit će dobro prije svega odrediti neke pojmove i postaviti neka načela.

Pojam b e n e d i k t i n a c a, u najširem značenju, obuhvaća sve monahe i koludrice svih samostana i kongregacija, koje priznavaju pravilo sv. Benedikta iz Nursije, bilo kakvim se imenom ti redovnici i redovnice zvali i bilo kakvim se odijelom oni odijevali. Ne treba ni da imaju ikakve pravne veze jedni s drugima, niti da se pokoravaju zajedničkom starješinstvu. Na taj način se među benediktince mogu ubrojiti kamaldoležani, valombrožani, granmontežani, cisterciti, silvestrinci, celestinci, olivetanci, trapisti, mehitaristi i drugi.[1]) U užem pak i običnom značenju samo su oni monasi benediktinci, koji se takvim nazivlju bez po-

sebne oznake (ordo observantiae communis). Ovi su danas podijeljeni na petnaest kongregacija, između kojih se ističu starinom kasinska i engleska, a brojem članova amerikanska, sublacenska i beuronska.[2]) Na našem Primorju susrećemo redovito ovakve, često puta zvane, crne benediktince i benediktinke, ali naiđemo kadkada i na bijele kamaldoležane, šutljive trapiste, stroge olivetance i druge.

U ovoj će se radnji zvati samostanom svaka redovnička zajednica, u kojoj se misli, da su živjeli monasi, bez obzira je li to bila nezavisna opatija, područni priorat, monaška prepozitura, jednostavna residencija ili naprosto malobrojna cella, podignuta na domeni većeg cenobija radi boljega nadzora i lakše obradbe okolnoga posjeda.

Veoma često ćemo morati spomenuti i samostansku komendu. U početku se ovom riječju označivalo privremeno povjeravanje ispražnjene opatije monahu istoga reda, dok se ne bi uklonile zapreke redovitoj proviziji. Kasnije, zbog opadanja redovničke discipline i umanjivanja ugleda monaškoga života uopće, povjeravao se naslov opata i jedan dio samostanskih dobara svjetovnom svećeniku, koji je živio izvan samostana, dok je samostancima i drugim dijelom dobara upravljao prior, kojega bi ili imenovao taj naslovni (komendatarni) opat ili izabrali monasi. Napokon je komenda postala posebna vrst crkvene službe, čiji je nosilac uživao sve prihode zadužbine, u kojoj više nije ni bilo redovnika, ali je ona i dalje zadržala ime samostana ili opatije. Dapače su i pontifikalni privilegiji nekadašnjega opatamonaha prelazili na opata-komendatara. Ovaj je režim uveden namjerom, da se na taj način mogu opskrbiti ljudi, koji su vršili razne crkvene poslove, ali su se nerijetko komende izvrgle u proste sinekure i dovele do štetnoga gomilanja beneficija. Stvar se u tom pravcu još više pogoršala, kad se u izbor komendatarnih opata umiješao lajički elemenat. Tridentinski je sabor općom reformom crkve zahvatio i sistem komenda zabranivši kumulaciju nadarbina i odredivši, da se beneficiji, koji pripadaju kojem redu, podjeljuju jedino članovima toga reda.[3])

Pod Dalmatinskim Primorjem uzeta je ovdje uska zona kopna uz Jadransko More i svi otoci pred tim kopnom, počevši od sv. Jakova u Opatiji u Istri pa sve do samostana sv. Nikole i sv. Srđa na rijeci Bojani. Ovo je uglavnom primorska granica carske provincije Dalmacije, kako je August bio omeđašio, a koja je tekla od Raše do Bojane i Drima. Ovu su granicu uzimali sve do pred par

stoljeća geografi, historičari i drugi pisci, kad su pisali o Dalmaciji, ako nijesu imali pred očima njezino političko prostiranje, koje se znatno i mnogo puta mijenjalo. Izabran je ovdje baš ovaj geografski pojam za to, jer je bilo teško kojim drugim imenom obuhvatiti čitavo primorsko područje našega jezika. Ali ovo područje zahvaća samo jedan i to srednji dio benediktinskoga pojasa, koji se protezao kroz Istru preko Dalmacije duboko u Albaniju. Duž čitave naime obale Istočnoga Jadrana dosta su se gusto nizali samostani kao užgani svjetionici duhovne i materijalne kulture. Mimogred bilježimo, da se široko zaleđe ovih zemalja ni izdaleka ne može u ovoj stvari mjeriti s uskim njihovim primorjem.

Eitelberger, osvjetljujući dalmatinske umjetničke spomenike iz srednjega vijeka, spomenuo je, da bi se latio zahvalna posla onaj, koji bi kušao pokazati, dokle se prostirao i koliki je upliv vršio benediktinski red u Dalmaciji.[4]) Ovdje se kani obaviti samo prvi dio ovoga posla, pa je s toga ova radnja i naslovljena katalogom. U njoj se naime nižu i pobrajaju samostani. Navađaju se pri tom i podaci o njihovom benediktinskom karakteru. Bilo je samostana, koji su častili više patrona ili su ih tokom vremena mijenjali, pa dolaze u dokumentima pod imenom sad jednoga sad drugoga sveca, a sad opet pod imenom obojice ili više njih skupa. Drugi se opet samostani susreću pod različitim nazivima mjesta, a to ili jer su mijenjali mjesto ili jer je isti toponim izražavan u raznim jezicima u razno doba u raznim oblicima. Radi bolje orijentacije nabrajaju se ovdje i sva ona imena i svi ovi nazivi. Označuje se, gdje je bilo moguće, tačno ili približno, i vrijeme osnutka ili barem prvoga pisanoga spomena. Naglasuje se, ako se zna, odakle su došli prvi monasi i o kome je novi cenobij u početku ovisio. Zabilježen je, ako je poznat, i utemeljitelj ili glavni darovatelj. Napokon su uglavnom navedeni podaci, ako ih ima, o prijenosu, razorenju i obnovi zadužbine; o početku i svršetku komende, te o konačnom ukinuću i današnjem stanju zgrada dokinutih samostana.

2. — Dosada je objavljeno nekoliko nastojanja u smjeru ove radnje.

Filip Riceputi (1667.—1742.), utemeljitelj djela Illyricum Sacrum, izvijestio je bio papu Inocenta XIII., da je na temelju sabrane građe otkriveno preko dvije stotine i pedeset benediktinskih mjesta u čitavom Iliriku i da se, iz do tada nepoznatih i neizdanih spisa, može o svakom iznijeti osnutak, zaklada, povlastice, znamenite osobe,

stare zgrade, opadanje, opis i t. d., te dokazati, da su svi, ili gotovo svi, bili kolonije osnovane od svetih muževa poslanih ovamo sa Monte Cassino.[5]) Poslije smrti Riceputija Farlati je dao konačno svoju formu ovom djelu, pa tako u njemu nije posebno obradio benediktince Ilirika, a još manje Dalmacije, već se o njima prigodice govori u svima svescima djela.

Kukuljević je htio odrediti broj starih benediktinskih manastira kod nas, pa je (1886. god.) napisao, da su od IX. do početka XII. st. opstojala u čitavoj Hrvatskoj i Dalmaciji trideset i četiri, a do konca XII. stoljeća pedeset i tri. Sve ih je poredao poimence hronološkim redom, kako se spominju u savremenim ispravama, pa je naglasio, da su većim dijelom podignuti kao zadužbine hrvatskih kraljeva, kraljica i banova.[6])

Temeljitije se osvrnuo na redovničko svećenstvo u hrvatskoj državi za vrijeme narodnih vladara Rački. On je tom prigodom prikazao u Hrvatskoj i Dalmaciji dvadeset, što muških što ženskih, benediktinskih samostana. Svi su oni bili na Primorju i to na prostoru od Kvarnerskih Otoka do rijeke Cetine.[7])

Poslije Kukuljevića i Račkoga posebno se pozabavio Dr. Viktor Novak benediktinskim samostanima na području stare hrvatske države i bizantinskoga temata Dalmacije od početka IX. do konca XII. stoljeća. Spomenuo ih je od otoka Krka do Bojane u sve trideset i devet.[8]) I Giuseppe Praga nabrojio je od Krka do Budve trideset opatija, koje su nastale poslije sv. Krševana, u XI. i XII. stoljeću.[9])

Štampan je još jedan popis benediktinskih samostana u Dalmaciji. Učinio je to (1934. god.) Krsto Stošić. On je imao pred očima Dalmaciju u granicama austrijske pokrajine te je tom prigodom naveo sto i trinaest mjesta. Pri sastavu toga popisa osobito je uvažio neobjelodanjene bilješke, što ih je bio izradio Don Frane Bulić u sporazumu s Dom Bedom Danzerom.[10]) Ovaj je naime benediktinac iz nadopatije sv. Otilije u Sjevernoj Bavarskoj radio na općem benediktinskom atlasu, pa je pred dvadesetak godina tražio podatke za naše strane te je za svoj pothvat molio i potporu Jugoslavenske Akademije. Nije mi poznato, je li uopće izdao taj atlas i u njemu kartu benediktinske Dalmacije s Hrvatskim Primorjem i Albanijom, kako je bio nakanio. — Drugi stranac, benidiktinac Dom Mihovio Bocksruth, tražio je 1933. godine i kod nas saradnike za »Catalogus monasteriorum,

quae olim militaverunt vel adhuc militant sub regula S. P. Benedicti«. I on se bio obratio za pomoć Don Frani Buliću, ali ni za ovo djelo ne znam, je li objelodanjeno.[11])

Don Mate Klarić je dao (1939. god.) ozbiljan povjesno-arheološki prikaz glavnijih samostana u Bijeloj Hrvatskoj iz doba hrvatske narodne nezavisnosti. Obećao je, da će drugom zgodom nastaviti o samostanima u bizantinskom tematu Dalmacije, na otocima, u Crvenoj Hrvatskoj te o ženskim samostanima.[12])

3. — Da ovaj katalog bude pregledniji, podijeljen je na tri dijela. Za temelj diobe uzeta je glavna os geografskoga prostiranja našega Primorja od sjeverozapada put jugoistoka u dužinu od blizu 600 kilometara. Svaki dio ima trećinu te osi. Prema tome prvi dio obuhvaća Sjeverno Primorje, koje se proteže na jugoistok do Vranskoga Jezera i otoka Vrgade. Drugi dio obuhvaća Srednje Primorje od spomenutih granica do rijeke Neretve. Napokon treći dio zahvaća Južno Primorje, koje se prostire od Neretve do Bojane.

Sa svakoga od ovih triju područja nabrajaju se najprije muški pa ženski samostani, a jedni i drugi raspoređuju se u četiri skupine prema njihovu više ili manje utvrđenom ili vjerojatnom benediktinskom karakteru.

Prva skupina sadrži one samostane, za koje se iz njima savremenih svjedočanstava moglo izravno utvrditi, da su pripadali benediktinskom redu. Takvih ima 64 i to 40 muških, a 24 ženska. Druga skupina pobraja samostane, kojima je opstanak utvrđen, ali nije poznat nijedan dokumenat iz doba, dok su u njima djelovali redovnici, da bi se moglo direkte dokazati, koju su regulu slijedili. Ipak je radi poznijih svjedočanstava i drugih neizravnih razloga slobodno kazati, da je to bila benediktinska. Ovakva su 33 cenobija, ili 26 muških i 7 ženskih. Treća skupina donaša samostane, koji su vjerojatno, barem neko vrijeme, bili benediktinski, ali navedeni razlozi o tom još ne uvjeravaju. Ova je najmanja, jer ima svega 16 takvih slučajeva, od tih 11 muških i 5 ženskih. U četvrtoj, i najbrojnijoj, skupini su sva ona mjesta, o kojima je netko napisao, da je u njima vladala regula sv. Benedikta, ali nema za to jačega dokaza ili im je i sam opstanak dvojben. Od 69 položaja 63 se pripisuju benediktincima, a 6 benediktinkama. Razumljivo je, da je ogromna većina ovih položaja u selima, jer je prošlost sela mnogo mutnija od prošlosti gradova.

Sastavljač ovoga pokušaja ne misli, da je ovim utvrdio konačni broj benediktinskih samostana u Dalmaciji i da je svakome od njih odredio tačno mjesto. Spremniji i marljiviji istraživalac dodat će još novih, a možda isključiti ili premjestiti koji od ovdje zabilježenih. Nije nam poznat ni broj sredovječnih gradova u Dalmaciji, ni smještaj svih njezinih biskupija, pa se ne smijemo začuditi, ako se zametnuo trag gdjekojih samostana, koji su bili kraćega vijeka od gradova i u povijesti su se manje istakli od biskupija.

4. — Prije nego počnemo nabrajanjem, podat ćemo veoma kratki hronološki pregled monaškoga života na Dalmatinskom Primorju. Po svjedočanstvu sv. Jeronima i pape Zosima naši su otoci još u IV. i V. stoljeću bili posuti monaškim postajama, jer su kao nenapučeni krajevi i odijeljeni morem od svijeta bili prikladni za samoću i kontemplaciju.[13]) I blaga klima je pogodovala takvom načinu života. Možda su i sami benediktinci stigli u Dalmaciju prije hrvatskog naroda, jer im je kolijevka bila u susjednoj zemlji. Za to nemamo nikakvih pozitivnih svjedočanstava, ali je vjerojatno, da su benediktinci bili u Dalmaciji prije nego su se Hrvati politički organizovali, dakle još u VIII. stoljeću.[14])

Prvi hrvatski samostan, za koji možemo navesti pisano svjedočanstvo, jest onaj, što ga je podigao knez Trpimir, sredinom IX. st. A bilo ih je tada moguće još i drugih, jer, naglasuje Rački, svi su hrvatski vladari od kneza Mislava, iz početka IX. stoljeća, pa sve do kralja Stjepana II., koncem XI. stoljeća, osnovali kakvu zadužbinu; vladare su slijedili banovi, župani i dvorjanici, a ni građani nijesu zaostajali u darivanju gradskih samostana.[15]) Međutim od čitavoga samostanskoga života u ovim stranama iz IX. stoljeća poznato nam je jedino ime ninskoga opata Teodoberta iz doba kneza Branimira i samostanskoga predstojnika Žitalja iz pratnje kneza Mutimira.[16])

Isto tako iz X. stoljeća do nas su doprle sigurne vijesti jedino za opatiju sv. Krševana u Zadru i njegovu cellu na Pašmanu. Od XI. pak do uključivo XIV. stoljeća možemo utvrditi osamdesetak benediktinskih samostana tako, da u svakom stoljeću doznajemo poprečno za dvadeset do tada nespomenutih. Ali to ne znači, da mnogi od ovih nijesu postojali jedno ili više stoljeća prije nego li smo ih prvi put susreli u dokumentima. Najjači se interes za monaški život zapaža od polovice do kraja XI. stoljeća, u vrijeme, kad je na Monte Cassinu opatovao njegov najveći opat Deziderije, a benediktinski red proživljavao svoje najljepše dane. Iz toga

kratkoga razdoblja, uz svu škrtost vijesti, posjedujemo dokaze o utemeljenju dvanaest novih, što muških što ženskih, samostana. Bilo bi se vjerojatno očitovalo jače zanimanje za ovaj način života kod nas i kroz XII. stoljeće, u kojem znamo da su se podigli četiri nova samostana (i jedna cella), da nije utrnula narodna dinastija i centrum se države odmakao daleko od mora.

Kao svaki historički faktor, koji se povlačio kroz stoljeća, i benediktinci su doživjeli i svoj zenit i svoj zapad. Poslije zlatnoga doba, trinaesto je stoljeće početak obumrlosti i postepenoga propadanja. Tako je bilo u svijetu, tako kod nas. Dva su tome glavna razloga. S jedne je strane zatajila u starim opatijama disciplina i askeza zbog obilja i mlitavosti, a s druge strane su im novi, tako zvani prosjački, redovi oteli podmladak, jer su svježim poletom i demokratskom uredbom pritegli k sebi sve one, koji su tražili redovnički život iz idealnih poriva. Ova je pojava uzela toliki mah, da su iz samih benediktinskih samostana pojedini monasi prelazili u prosjačke redove; nerijetko su kuće opustjele od benediktinaca bile predane franjevcima, da ih napuče; dapače je bilo slučajeva, da su benediktinke i sebe i čitavi svoj cenobij jednostavno pretvarale u franjevački ili dominikanski samostan.

Sa svim tim i XIII. stoljeće nam pruža sigurne podatke o osnutku par novih samostana. Ali od početka XIV. stoljeća dalje ne možemo dokazati, da je kod nas osnovan ikakav pravi benediktinski muški samostan. Naprotiv se u tom stoljeću ugasio veliki broj, što radi spomenutih prilika, a što opet radi ratova, koji su se onda vodili na Primorju.[17])

Nekoliko se puta pokušalo reformama. Kod nas su se najznačajniji takvi pokusi vršili u XVI. stoljeću. Tada se bila uredila i posebna kongregacija za samostane na teritoriju dubrovačke republike s mljetskim opatom na čelu. Neki drugi su se bili priključili kongregaciji sv. Justine u Padovi, koja se kasnije nazvala montekasinskom kongregacijom. Glavni je cilj bio ovako udruženih samostana ukloniti komendatarne opate i duhovno obnoviti stari red. Pri tom je reforma odabrala novu centralističku i ponešto demokratsku organizaciju žrtvujući prvotnu stalnost monaha i opata. Ali su svi ovi napori samo otegli dan konačne likvidacije, jer su se i dalje benediktinci povlačili sa starih položaja, tako da je samo maleni broj samostana s veoma ograničenim brojem redovnika dočekao XIX. stoljeće i Napoleona, koji ih je posve istrijebio iz Dalmacije.

Rekosmo, da od XIV. stoljeća benediktinci nijesu osvojili ni jednoga položaja. Bilo je doduše nekoliko pokušaja sa strane jedne ili druge vrsti monaha, koji se temelje na reguli sv. Benedikta, ali su ostali osamljeni. Među takve spada pojava celestinaca u Boki Kotorskoj te trapista i olivetanaca na Sjevernom Primorju. Celestinci se u XV. stoljeću nijesu bili dobro ni uredili a već su morali seliti. Trapisti su došli koncem prošloga vijeka u Zemunik, ali su ga morali napustiti već poslije četvrt stoljeća. Još je samo nekoliko olivetanaca u Opatiji, kamo su stigli pred tridesetak godina.

Naprotiv benediktinke su se održale nešto bolje. One se kod nas utvrđuju sa sigurnošću istom u drugoj polovici XI. stoljeća. Iz početka su se osnivali posebni samostani za patricijske kćeri, a posebni za pučanke, ali su se kasnije u iste samostane primale i jedne i druge.

Dok su monasi pretežno izabirali sela, na koja odpadaju dvije trećine svih njihovih sigurnih i tri četvrtine dvojbenih samostana, koludrice su bile usko povezane uz gradove. U srednjem je vijeku bilo gotovo isključeno, da bi benediktinke mogle živjeti izvan naših gradova i radi same konstitucije samostana i radi nesigurnosti sela. Jedan ili drugi put nalaze se one i na selu, ali samo privremeno ili kao izbjeglice pred ratnim strahotama. S toga ne valja olako povjerovati tvrdnji onih, koji vide ženske benediktinske samostane u jednom ili drugom selu našega Primorja.

Nekoliko njihovih sredovječnih cenobija doživjelo je novi vijek, dapače ih je tokom XVI. i XVII. stoljeća dodano još šest novih. Napoleon ih je našao u našim krajevima trinaest sa stotinjak koludrica.[18]) Od tih, s nešto većim brojem redovnica, živi još ovo devet kuća: S v. R o k o na Rijeci, s v. M a r i j a u Krku, s v. A n d r i j a u Rabu, s v. M a r g a r i t a u Pagu, s v. P e t a r u Cresu, s v. M a r i j a u Zadru, s v. L u c e u Šibeniku, s v. N i k o l a u Trogiru te s v. I v a n K r s t i t e l j u Hvaru.[19])

5. — Posljednjih pedeset godina bilo je nekoliko pokušaja, da se sljedbenici sv. Benedikta povrate u Dalmaciju. Godine 1882. tražili su francuski benediktinci iz Marsilje zgodan položaj pri moru i već su se voditi pregovori o ustupanju Ćokovca kod Tkona na Pašmanu, gdje su bili nakanili udesiti staru zgradu i okolni posjed za poljoprivredne svrhe. Sve je zapelo kod bečke diplomacije, koja se nije htjela zamjeriti francuskoj vladi primajući u Austriju ljude, što ih je bila potjerala Francuska. Marseljski su redovnici tada potražili drugo mjesto i sklonili se na jezero Como u Sjevernoj Italiji. Sličan se slučaj ponovio početkom ovoga stoljeća. Izaslanik francuskih benediktinaca je ovaj put pregovarao, kako bi jedan dio njihova reda, koji se posvetio znanosti, preuzeo franjevački samostan na Poljudu blizu Splita i tu se bavio povjesno-arheološkim naucima. I ovaj je naum propao zbog sličnoga razloga kao i onaj prvi.[20])

Pred malo godina se opet počelo življe raspravljati i raditi na uspostavi benediktinaca te se već spremaju i ljudi, da obnove prvi samostan, kojemu bi bila jedna od glavnijih zadaća promicanje liturgije i vođenje novoga liturgičkoga pokreta u Hrvatskoj.

6. — Možda ne će biti suvišno ovdje naglasiti, da su benediktinci, o kojima ćemo govoriti, izvan gradova, od najstarijih vremena upotrebljavali s l a v e n s k i j e z i k u službi Božjoj. To se razabire iz zaključka splitskoga sabora u vrijeme kralja Tomislava, gdje se od strogih mjera donesenih protiv slavenskoga bogoslužja izrijekom izuzimlju hrvatski monasi.[21]) Slavenski jezik mora da je bio u samostanskim crkvama općenita pojava, jer sabor ne bi bio ustuknuo pred pojedinačnim slučajevima. Da je ovaj način bogoslužja imao najbolje pobornike u hrvatskim samostanima, naslućuje se i po tome, što je u doba kralja Krešimira IV., prema pripovijedanju Tome Arciđakona, baš jedan opat bio poslan u Rim da zagovara narodnu liturgiju.[22])

Iz stoljeća, u kojem je propala narodna dinastija, sačuvana su dva najstarija kamena spomenika našega jezika, jedan glagoljski na Krku, a drugi ćirilski na Braču. I baščansku ploču i povaljski prag su urezali benediktinci i time pokazali, kojim se jezikom onda služio njihov red na Sjevernom i Srednjem Primorju.[23]) Istom su tradicijom i nastavili, pa im je polovicom XIII. stoljeća papa dopustio, da i nadalje slave Boga slavenskim jezikom, kako su to običavali činiti i njihovi predšasnici.[24]) Iz ovoga doba doprlo je do nas već i knjiga i listina u oba slavenska pisma, a sve to opet kod benediktinaca.[25])

Slijedećega, XIV. stoljeća, češki kralj Karlo IV. je pomoću naših benediktinaca ponovno uveo slavensku liturgiju u svoju državu.[26]) Tada već, ili malo poslije, utrnule su na Sjevernom i Srednjem Primorju opatije izvan gradova osim one u Tkonu, koja se sve do svoje propasti zvala a b b a t i a g l a g o l i t i c a ili a b b a z i a di R i t o I l l i r i c o.[27])

Iz svega ovoga, što smo ovdje ukratko rekli, utvrđuje se hiljadugodišnji kontinuitet ove naše liturgične osebujno-

sti baš kod benediktinaca Dalmatinskoga Primorja.

7. — S hagiografskoga gledišta zanimivo se osvrnuti na imena patrona, pod kojih su zaštitom djelovali primorski samostani. Ako uzmemo u obzir stotinu imena naših najsigurnijih samostana, dobit ćemo slijedeći pregled. Najveći broj bio je posvećen sv. Mariji Majci Božjoj, pa sv. Petru Apostolu, sv. Nikoli, sv. Mihovilu, sv. Ivanu Krstitelju, sv. Jurju, a onda drugima svecima.

Sedamnaest je samostana nosilo ime Majke Božje, jer su nju uvijek svi redovi i monaške ustanove, u istočnoj i zapadnoj crkvi, smatrali svojom glavnom nebeskom zaštitnicom. — Sveti Petar je bio titular trinaest samostana, a ostali apostoli i evanđelisti držali su ih pod svojom zaštitom još osamnaest tako, da je gotovo svaki treći nedvojbeno benediktinski samostan kod nas bio posvećen kojem apostolu ili evanđelisti. Ovaj veliki postotak ne čudi nikoga, koji zna, da kršćanstvo drži ove svece svojim temeljima i uzorom života po evanđeoskim savjetima, što ga imaju da u sebi izgrade redovnici. — Deset je samostana bilo odabralo svojim patronom svetoga Nikolu, biskupa Mire u Liciji čiji je kult osobito raširen na našem Primorju, gdje ga štuju kao zaštitnika putnika i pomoraca. Tomu je doprinijela i okolnost, što je tijelo ovoga sveca u velikoj časti na suprotnoj strani Jadrana, u gradu Bariju. — Sveti Mihovio Arhanđeo je zastupan sa sedam samostana. I njegov je kult prešao u Dalmaciju preko mora sa Monte Gargano u Južnoj Italiji, gdje mu je glavno svetište na Zapadu. — Četiri samostana su bila posvećena svetome Ivanu Krstitelju kao prototipu pustinjačkoga i kontemplativnoga života, zbog čega mu je i sam sv. Benedikt bio posvetio crkvu u kolijevci svoga reda na Monte Cassinu. — Dvadeset ih nosi ime starokršćanskih mučenika i mučenica, među kojima je na prvom mjestu zastupan sa tri samostana sveti Juraj, čije je štovanje naš narod izgradio na veoma mnogo načina. — Preostalih još dvanaest cenobija bilo je okršteno imenog kojega kršćanskoga otajstva ili raznih svetaca, najvećim dijelom starih monaha.

8. — Nižući naše stare opatije morat ćemo se više puta dotaknuti i sudbine njihovih posjeda, o kojima bi se dalo posebno i s raznoga gledišta govoriti. Ne mogu se doduše naše monaške ustanove, nikle u siromašnom ambijentu, mjeriti ni rasprostranjenošću imovine, ni sjajem građevina, ni dragocjenošću uređaja s istaknutim opatijama nekih drugih bogatih zemalja. Najvećim su dijelom kod nas bile čedne fundacije za ograničeni broj članova. Ali opet bilo je i kod nas zadužbina naših vladara i gradova, koje se ni u tim, za monahe sporednim, okolnostima nijesu imale što stidjeti pred stranim drugaricama.

Ovdje ćemo jedino spomenuti, da su se ti beneficiji nastupom komendatarnoga režima redovito umanjivali, rijetko povećavali. Nijesu se povećavali, jer samostani nijesu više za svoju okolicu ono, što su nekada značili i za što su ih njihovi utemeljitelji bili podigli i opskrbili. Umanjivala ih je pak s jedne strane pohlepa susjeda, a s druge strane mala briga i redovita odsutnost komendatara. I ratovi su i turska okupacija izvršili svoju. Kasnije su opatije bile oduzete fizičkim licima i povjerene moralnim osobama, da im prihodi budu od koristi općim crkvenim svrhama nastave i kulta. Novi vlasnici su dobar dio imanja otuđili, ali su sa svim tim do pred malo godina dosta toga baštinili vjerozakonska zaklada, sjemeništa, biskupske mense, kaptoli, župnički beneficiji, crkve i tako zvani prosjački redovi. Posljednji se ostaci, uz male iznimke, sada konačno raspršavaju primjenom zakona o agrarnoj reformi u Dalmaciji.

9. — Ova radnja može da ima i neko prigodno značenje, jer ove godine hrvatski narod slavi 1300-godišnji jubilej početka svojih veza s Rimom. U prvim tim vezama imao je glavni udio opat Martin, kad ga je ono papa Ivan IV. bio poslao u Dalmaciju k novom narodu, koji se nedavno bio naselio na istočnim obalama Jadrana. Bio je opat Martin po svoj prilici benediktinac, a benediktinci su i kasnije utvrđivali te veze, dapače su bili oni jedan od odlučnijih faktora, koji su doprinijeli, da se sudbina Hrvatske posve i konačno povezala sa zapadnom civilizacijom.

* * *

Straga su označena vrela i literatura. Držao sam, da je pri navađanju pomagala na ovom slabo obrađenom polju bilo bolje obilovati, pa je zabilježeno i nekoliko sastavaka, koji se ne bave navlaš našim predmetom. Jedan dio navedene liturature nema posebne vrijednosti, ali je i on svjedokom nastojanja i pokušaja. U povijesti benediktinskoga djelovanja su i te stvari od nekakvoga značenja, jer mogu biti povodom većega zanimanja i mogu izazvati ozbiljniji rad.

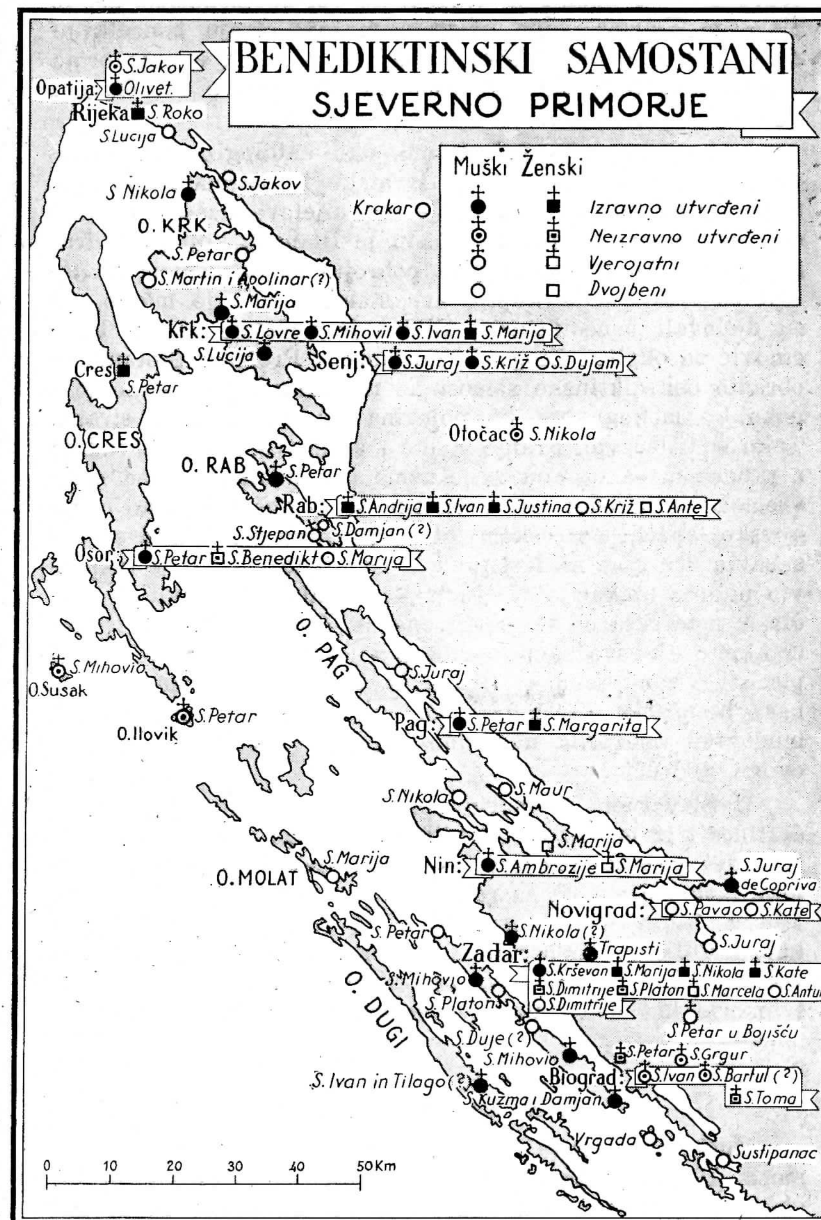
Popis navedenih mjesta stavio sam među bilješke na kraj radnje, da ne smetaju pri čitanju samoga izlaganja.

Tu su najprije pod rednim brojem za svaki samostan napose navedena mjesta, koja potvrđuju ili iz kojih su uzete pojedine tvrdnje ili barem koja se na te tvrdnje osvrću. Ispod svega toga, u posebnoj stavci, dodana su kod nekih samostana sva ostala napisana mjesta, koja se na njih odnose, a do kojih sam mogao da dođem. Učinio sam to zato, da bi barem donekle olakotio trud onome, koji bi htio obraditi samu povijest pojedinih samostana ili dati zaokruženu sliku benediktinskoga reda kod nas uopće.

Jer mora da se netko nađe, koji će znati pokazati, koliko su benediktinci pridonijeli duhovnoj i materijalnoj baštini našega naroda. Koji će znati ocijeniti njihova nastojanja u širenju i produbljivanju kršćanske nauke i liturgije. Koji će ih pokazati kao prve učitelje pučke naobrazbe te pionire domaćega pisma i znanosti. Koji će procijeniti, koliku su socijalnu pomoć pružili preko svojih bolnica, gostinjaca, sirotišta i svratišta. Koji će osvijetliti njihov udio u pridizanju narodnoga gospodarstva, obrta i graditeljstva. Koji će prikazati, kako su njihovi arhivi vrela naše prošlosti i svjedoci našega imena. U jednu riječ, netko mora da se nađe, koji će biti kadar i voljan, da nam svestrano pokaže, što su benediktinci bili i značili u hrvatskoj povijesti.

Sjeverno Primorje

Samo za mali broj starih samostana s ovoga područja posjedujemo pouzdane podatke o njihovu postanku. Ipak u tim škrtim vijestima dovoljno je utvrđen znatan udio nekih talijanskih opatija pri osnivanju ovih samostana. Tako je sv. Krševan u Zadru, već u početku svoga uređenja i kasnije u doba reforme, bio vezan s maticom reda sv. Benedikta, s opatijom na Monte Cassinu.[1]) Osorske samostane je podigao osorski biskup sv. Gaudencije kao kamaldoleške cenobije po uzoru takvih udruga s onu stranu Jadranskoga Mora, pa još u XIV. stoljeću reformira ove naše monahe kamaldoleška opatija u Portus Novus kod Ankone.[2]) Jedan ili dva samostana na Krku nastali su iz domaćih zadužbina, koje su bile darovane opatiji sv. Benedikta na rijeci Padu i sv. Ciprijanu na Muranu kod Mletaka uz uvjet, da na otok Krk uvedu, i tu vrše, benediktinsku regulu.[3]) Ovaj sv. Ciprijan na sličan način je sudjelovao pri osnivanju i nekih samostana u Istri.[4]) — Kasnije su naše opatije same opskrbljivale nove kuće svojim monasima i slale im prve opate. Tako je činio sv. Krševan, a vjerojatno su tako činili i drugi jači

cenobiji. — U zadnje je doba, kako već spomenusmo, dobilo Sjeverno Primorje dva priorata monaha dvaju benediktinskih ogranaka, olivetanaca i trapista. Oba su ova priorata organizirali Nijemci, a Nijemci su bili gotovo svi članovi i jedne i druge kuće.

Već spomenutim pokušajima oko katalogiziranja benediktinskih samostana čitave Hrvatske ili barem Dalmacije, treba dodati još neke za pojedine dijelove našega Sjevernoga Primorja. Na prvom mjestu je Bianchi, koji je u drugoj polovici prošloga stoljeća pobrojio na ondašnjem teritoriju zadarske nadbiskupije sve stanice, gdje je mislio, da su djelovali benediktinci.[5]) Slično je nedavno učinio Felicinović za okolicu Biograda na moru.[6]) Profesor Štefanić je obradio benediktinske samostane na Krku.[7]) — Izdano je i nekoliko monografija za pojedina mjesta iz ovih strana. Tako su Alačević, Franjo Radić i Jelić tiskali svoje radnje o tkonskom samostanu sv. Kuzme i Damjana, a pred malo vremena je također Dr. Pechuška dosta opširno pisao o rogovskoj opatiji na češkom jeziku.[8]) Franjevac Brusić se pozabavio opatijom na Košljunu, a Dr. Frančišković je raspravio pitanje ubikacije sv. Jurja kod Senja.[9]) Iveković je studirao arhitekturu sv. Krševana u Zadru, dok se Praga dotaknuo njegova samostana s povijesne strane.[10]) Praga je pisao i o samostanu sv. Petra na Pagu.[11]) — Osim toga se naša historička literatura više puta kraće osvrnula ili je mimogred upozorila na jedno ili drugo monaško mjesto s ovoga područja.

U Sjevernom Primorju označujemo 52 mjesta za benediktince i 19 mjesta za benediktinke, svega skupa 71 mjesto. Ako ove podatke usporedimo s podacima ostalih dvaju sektora, opazit ćemo, da su redovnička mjesta ovdje najbrojnija. Ista se stvar može razabrati i na priloženim preglednim kartama. Druga je osobitost Sjevernoga Primorja ta, da je većina njegovih samostana po otocima, dok Srednje i Južno Primorje ima dva puta više samostana na kopnu nego na otocima.

A. MUŠKI SAMOSTANI

Muške samostane Sjevernoga Primorja ovako razvrstavamo. U prvoj skupini, ili izravno utvrđen, je 21, ubrojivši ovamo i ona dva najnovija priorata. U drugoj skupini, ili neizravno utvrđenih, ima 7 samostana. Jednih i drugih skupa 28. Od svih je ovih samo jedna če-

tvrtina bila po selima, a svi ostali u gradovima. Najpoznatiji i najdužega vijeka su bili sv. Krševan, zadužbina grada Zadra i hrvatskih vladara, te sv. Kuzma i Damjan na Pašmanu, nasljednik kraljevskoga samostana sv. Ivana Evanđeliste u Biogradu na moru.

Među vjerojatne uvrštena su 2 mjesta, a među dvojbene 22. U skupini vjerojatnih nijesu imenovane vinodolske opatije, jer im nije poznato ni ime, ni mjesto, ni broj.

I. — Izravno utvrđeni

Sv. Krševan u Zadru

Najstariji je dokumenat o ovoj zadužbini iz 918. godine, kada je zadarski prior Andrija bio odredio nekoliko legata in sancto Chrisogono. Zastalno je tada tu bio samostan, jer se na Andrijinoj oporuci među svjedocima nalazi i potpis Odolberti abbatis.[1]) Bianchi se pozivlje na Lucića, po kojem bi se i prije toga (906 god.) spominjala crkva i samostan sv. Krševana, pa dodaje, da su u njemu iz početka bili egipatski monasi.[2]) I prior Majus 986. godine veli, da je crkva sv. Krševana bila aliquando monasterium, koji je zbog nemara propao.

Iste 986. godine Zadrani sagradiše ponovno samostan, ali sada to učiniše secundum omnem monasterii ordinem i kako propisuju praecepta sancti patris Benedicti, pa mu postaviše na čelo opata Madija, koji je do tada bio monah u nedavno obnovljenoj opatiji sv. Benedikta na Monte Cassinu.[3])

Sv. Krševana je kasnije bogato obdario kralj Krešimir, a njegov su primjer slijedili hrvatski velikaši, kneginje, djedi, župani i drugi plemići.[4]) Posuti su bili njihovi zavještaji na otocima od Mauna do Pašmana, a na kopnu od Nina do Biograda.

I crkve su mu darivali. Tako mu je Jelenica, sestra bana Godimira, poklonila crkvu sv. Krševana u Obrovcu; ban Stjepan crkvu sv. Nikole i crkvu sv. Petra u Diklu; Grubina crkvu sv. Ivana na otoku Silagus (ili Tilagus), a prior Majus crkvu sv. Mihovila na Pašmanu.[5]) Kad je Inocent III. uzimao u zaštitu sv. Krševana, potvrdio mu je ovih devet crkava: sv. Petra de Diculo, sv. Jakova, sv. Martina, sv. Mihovila de Bravzo, sv. Jurja de Caminani, sv. Ivana de Tilago, sv. Kuzme i Damjana

de Berbino, sv. Mihovila de Pusimano i sv. Lovre de Locorano.[6]) Svaki veći posjed imao je svoju crkvu.

Zna se, da su monasi bili uredili svoje cellae kod sv. Ivana, kod sv. Nikole i kod sv. Mihovila na Pašmanu. Po svoj prilici su isto učinili i kod drugih svojih crkava, u koliko nijesu bile u Zadru. Felicinović tvrdi, ali ne navađa dokaza, da su redovnici sv. Krševana imali još gostinjac sv. Antuna na otoku Maunu blizu Paga radi opatijskoga blaga, u Brbinju na Dugom Otoku radi ondašnjega posjeda i solina, na Ižu, gdje su im bile mlinice za ulje, te u Diklu.[7])

Papa se Grgur IX. (1233. god.) tužio zadarskom nadbiskupu, da je u opatiji uvelike popustila disciplina, pa mu je naredio, da ga reformira in capite et in membris.[8]) U XV. stoljeću su monasi bili izgubili upravu svoga samostana, jer ga je sv. Stolica bila pretvorila u komendu, ali kad je koncem slijedećega stoljeća Grgur XIII. odijelio mensu komendatarnoga opata od samostanskoga beneficija, samostanci su opet mogli birati svoga redovničkoga starješinu.[9])

Kroz čitavo to vrijeme su u sv. Krševanu živjeli benediktinci. Evo nekoliko potvrda. Sredinom XI. stoljeća, zadarski biskup utvrđuje prava ovoga samostana pa kaže: omnia monasteria sunt sub.... omnipotentis Dei servitio et beati Benedicti regula, a koncem XIII. stoljeća ulazi u samostan neki Krešen i sve mu ostavlja secundum sancti Benedicti praeceptum.[10]) Par puta u XIII. i barem trinaest puta u spisima XIV. stoljeća označen je sv. Krševan kao samostan ordinis Sancti Benedicti, jedamput dapače ordinis Sancti Benedicti nigrorum.[11]) Početkom XVII. stoljeća je bio pripojen montekasinskoj kongregaciji sv. Justine u Padovi uz uvjet, da mu opat i monasi budu Zadrani.[12]) Benediktinski je ostao sve do 1807. godine, kad ga je konačno dokinula francuska vlada.[13])

Još je od njega sačuvana romanička crkva iz XII. stoljeća i zgrada samostana, u kojoj je bila talijanska gimnazija i realka.[14]) Posjed mu je većim dijelom pripao Zmajevićevu sjemeništu u Zadru, koji je u XVIII. stoljeću bio osnovan za odgoj hrvatskoga klera.[15])

Arhiv je pohranjen u zadarskoj prefekturi osim nekoliko starih dokumenata, koji su u zemaljskom arhivu u Zagrebu, a Registrum privilegiorum u arhivu zadarskoga nadbiskupa.[16])

Sv. Mihovio u Nevidanima na Pašmanu

Oko 990. godine ustupio je zadarski prior Majus de Columna sv. Krševanu crkvu sv. Mihovila Arhanđela na otoku Pašmanu in opus fratrum ibidem Christo famulantium. Za ovu crkvu kaže 1067. godine zadarski opat Petar noscitur cella esse nostri coenobii.[1])

Poznije opaske na hrbatu veoma staroga prijepisa spomenutoga dokumenta iz 1067. godine, i drugoga sumnjivoga iste godine, smještaju crkvu sv. Mihovila u selo Nevidane, desetak milja jugoistočno od Zadra. Seljaci pak vele, da se još zapažaju ostaci samostana, koji da je tu bio u davna vremena, između Mrljana i Nevidana, na brežuljku kraj mora.[2])

Sv. Nikola kod Zadra

Ban Stjepan je sagradio vlastitim troškom crkvu sv. Nikole i obilato je opskrbio ruhom, posuđem, pokućstvom, liturgičnim knjigama i zvonima. Da se može uzdržavati, pridodao joj je jednu drugu crkvu, valjda sv. Petra u Diklu, sa okolnim imanjem, i još dva svoja posjeda, jedan u Novim Selima, a drugi u Batinoj Vesi, s dovoljnim brojem ljudi i marve, pa je sve to predao Trasonu, opatu sv. Krševana, ut sit in perpetuum cella sancti Chrisogoni. Ovo se sve dogodilo, prema čitanju Račkoga, 1042. godine.[1])

Spis je potpisao episcopus chroatensis Marko opaskom collaudo, confirmo, corroboro atque concedo. Po tome, i što se sv. Nikola utemeljuje kao posebni mali samostan (cella), kao filijala zadarskoga sv. Krševana, nije vjerojatno bio u samom gradu Zadru nego negdje u okolici. I Kukuljević ga smješta kod Zadra.[2])

Nastao je za cvata benediktinskoga reda u Dalmaciji i bogato je bio obdaren, pa su sigurno kod njega živjeli redovnici. Dokle je to bilo, nije poznato, jer kasnije nemamo vijesti o njemu.

Sv. Ivan in Tilago (ili in Silago)

Presudom legata pape Nikole II. bila je dosuđena 1060. godine zadarskom samostanu sv. Krševana cella in honorem sancti Johannis fundata ac posita in insula, quae dicitur Silagus (ili Tilagus). Nju je naime bio darovao sv. Krševanu neki Grubina, pa je kasnije htio poreći svoj poklon.[1]) Istu je presudu potvrdio legat Grgura VII. na splitskom saboru 1075. ogdine, jer je tu cellu bio prisvojio zadarski nadbiskup.[2])

Pitanje je, gdje je bio ovaj Silagus ili Tilagus. Rački čita Silagus i drži, da je to današnje Šilo, otočić ispod Kornata, nedaleko od Sali, dok Bulić izabire čitanje Tilagus (ime za Dugi Otok), jer da se crkvica sv. Ivana spominje na današnjem Stivanjskom Polju pokraj luke Telego, Telašćice.[3]) Ovdje je tražio spomenutu cellu i Ivekočić, pa piše, da je pred nekoliko desetaka godina bila razrušena, a istim kamenjem podignuta današnja crkvica sv. Antuna u Polju.[4])

Nekoliko novijih šematizama zadarske nadbiskupije donaša predaju, po kojoj bi benediktinci na Dugom Otoku i u župi Žmanu bili podigli (prije 1626. god.) staru župnu crkvu sa sedam oltara.[5])

Sv. Mihovio na Ugljanu

Iz okolice Zadra u ovu skupinu ide još sv. Mihovio, koji se dizao na otoku Uljanu poviše Preka, na brdu gdje su ostaci tvrđave iz mletačke periode, pa odatle i samostanu oznaka de Monte (in Monte), a otoku ime insula s. Michaelis.[1])

Ono što je kazano o osnutku sv. Mihovila na Pašmanu, Bianchi pripisuje sv. Mihovilu na Uljanu, koji bi bio postao opatijom 1166. godine. Nego diplomatička vrela počinju istom u XIII. stoljeću spominjati njegove opate, a tek početkom XIV. dodaju apoziciju ordinis sancti Benedicti.[2])

U komendi su ga uživali svjetovni svećenici do 1570. Tada ga je nadbiskup predao zadarskom kaptolu kao naknadu za opljačkane zemlje sa strane Turaka, ali ga je već iste ili slijedeće godine papa Pijo V., dominikanac, predao zadarskim dominikancima.[3]) Početkom prošloga stoljeća francuska je vlada ukinula njihov samostan, a dobra bivše opatije inkorporirala zadarskom liceju. Poslije propasti liceja austrijski je car (1858. god.) ta dobra prenio definitivno na dijecezansko sjemenište u Zadru.[4])

Sv. Kuzma i Damjan na Pašmanu

Treće desetine XII. stoljeća razorili su Mlečani Biograd na moru. Tom prigodom je stradao i rogovski samostan sv. Ivana Evanđeliste, koji se dotada nalazio blizu Biograda. Mjesto da ga redovnici nanovo podignu preselili su se na susjedni otok Pašman u Tkon, na brdo Čokovo ili Čokovac.[1]) Izabrali su oni ovo mjesto, odakle puca krasan vidik, jer su tu već od prije imali mali područni samostan s crkvom sv. Kuzme i Damjana, koju im je oko 1070. godine bio dosudio kralj Krešimir.[2])

Ovaj samostan poznaju vrela pod raznim imenima: S. Damiani, S. Damiani de Monte, S. Damiani de Piscimagno, SS. Cosmae et Damiani de Monte Jadrensi, de Tcun, Ćokovac, dapače i S. Damiani de Rogova ili Rogoue.[3])

Potvrđujući mu papa 1178. godine stečena prava i dobra naglasio je, da se opat mora birati secundum beati Benedicti regulam. Njegov benediktinski karakter istaknut je i inače mnogo puta u dokumentima.[4])

Samostan je bio dosta bogat, jer je uz kraljevski rogovski patrimonij dobio poslije preseljenja i novih posjeda, među njima i nekoliko crkava. Tako je preko hercega Andrije (1200. god.) dobio crkvu sv. Krševana u predgrađu Šibenika.[5]) Redovnice sv. Dimitrija ustupile su mu svoju crkvu sv. Petra u Bubnjanima u ime odštete i nagrade za pomoć, koju im je ovaj samostan iskazao, dok su živjele na Pašmanu kao izbjeglice iz razorenoga Zadra.[6]) Istom prigodom darovali su mu zadarski kler i puk crkvu sv. Dimitrija u Zadru iz zahvalnosti, što je lijepo primio na svoj posjed mnogo zadarskih bjegunaca.[7])

U XIII. stoljeću je i tkonska opatija osjetila na sebi val opadanja monaške stege. Klement IV. je dapače bio izgubio nadu, da bi se mogla sama po sebi reformirati, pa je na molbu samih redovnika bio 1268. godine odredio, da se podvrgne cistercitskom samostanu u Topuskom u zagrebačkoj biskupiji.[8])

Sredinom XIV. stoljeća razorili su Mlečani iz političkih razloga i samostan i crkvu, ali su redovnici oboje ubrzo obnovili.[9])

Od svih naših benediktinskih samostana ovaj je najdulje uzdržao glagolicu u službi Božjoj. Radi liturgičkoga jezika i radi posebnih običaja nije ušao u nijednu kongregaciju, kad su kasnije one postale formama reorganiziranoga benediktinskoga reda po svijetu i kod nas. Češki kralj Karlo IV. htio je oživjeti učenje staroslavenskoga jezika. pa je sredinom XIV. stoljeća u benediktinsku opatiju Emaus u Pragu primio iz ovoga samostana nekoliko redovnika, da budu učiteljima i obnoviteljima staroslavenske liturgije u Češkoj.[10])

U XV. stoljeću je i opatiju sv. Kuzme i Damjana zahvatio režim komende. Još gore ga je osiromašila turska najezda. Sa svim tim se u njoj sačuvao kontinuitet redovničkog života sve do početka XIX. stoljeća, dok i nju nije dokinula francuska vlada 1808. godine. Posljednji benediktinac s našeg Primorja pripadao je ovoj kući. Zvao se

Petar Pletikosić, a umro je 1850. godine. On je za života kupio od austrijske vlade samostan s najbližom okolinom pa ga oporučno ostavio župskom nadarju u Tkonu, koji ga i danas posjeduje. Ostali je posjed erar bio prodao na dražbi, ali se jedan dio ponovno povratio u državno vlasništvo.[11])

Arhiv opatije pohranjen je u zadarskoj prefekturi.[12])

Sv. Juraj de Copriva

Na granici između ninske i rapske biskupije spominje se 1070. i 1111. godine rijeka Kopriva, a 1235. god. Micha abbas s. Georgii de Copriva, koji je prije toga bio monah sv. Krševana u Zadru.[1]) Inocent VI., 1360. godine, imenovao je opatom u samostanu S. Georgii de Coprina ordinis sancti Benedicti Nonensis dioecesis nekoga talijanskoga benediktinca.[2]) Godine 1402. napisan je glagolski misal po naredbi svećenika Lupa, sinovca koprivskoga opata.[3])

Drugih vijesti iz vremena njegova opstanka nijesam našao. Kukuljević znade, da je osnovan 1052. godine, isto Stošić i Klarić, koji dodaju, da mu je bio utemeljiteljem ban Stjepan. Nepoznato je, kada su ga napustili benediktinci. Turci su razorili samostanske zgrade, u koliko su još bile ostale, kad je već bio u komendi. Posljednji mu je komendatarni opat umro 1778. godine, a preostala samostanska dobra pripala su najprije ninskoj pa zadarskoj crkvi.[4])

Neki hoće da u ovo malo vijesti vide tri samostana sv. Jurja: u Ražancu, u Obrovcu i u Jesenicama. — Bianchi razlikuje dva: samostan sv. Jurja u Koprivi, koji bi bio porušen 1290. godine, i sv. Jurja kod Obrovca. Onaj smješta u Ražance, a ovaj na obalu rijeke Zrmanje. — Jeliću i Stošiću je isti samostan in Rawna i de Copriva te ga ubiciraju na mjestu grobišta blizu obrovačkih Jesenica. Generalni vikar ninske biskupije Rajmundi kaže, početkom XIV. stoljeća, da je bio pod Obrovcem, a Kukuljević kod Obrovca. Klarić zamijera nepoznavanje topografije onima, koji zamjenjuju opatiju koprivskoga sv. Jurja s istoimenom starohrvatskom crkvom u Ravanjskoj, koja i danas stoji u grobištu jaseničke župe pod Velebitom. — Treba naglasiti, da je Kopriva bilo ime rijeke Zrmanje i da ispravno piše Bulić, da je ovaj samostan bio na Zrmanji, na današnjem obrovačkom grobištu, gdje mu se još vide ostaci, i koji položaj, po svjedočanstvu Klarića, i danas narod općenito zove Manastirina.[5])

Sv. Ambrozij u Ninu

Spominje mu se 1233. godine opat de Torrente, koji je prije bio na upravi samostana sv. Krševana u Zadru.[1]) Prema jednom ninskom natpisu iz vremena kneza Branimira, što ga je postavio opat Teudebert, ovaj je samostan postojao već u IX. stoljeću.[2]) Bianchi mu nabraja opate od 941. do 1338. godine i tvrdi, da je prestao djelovati 1426. godine.[3])

Da je bio benediktinski izričito se kaže u ispravi iz 1361. godine, gdje je govor o fratre Ricardo, ordinis Sancti Benedicti, abbate monasterii None, a i kasnije u drugim prigodama.[4])

Sačuvan je katastar samostanskoga posjeda iz polovice XV. stoljeća.[5])

Sv. Petar na Pagu

Bianchi donaša iz arhiva sv. Krševana u Zadru bilješku, po kojoj bi neka Deškić bila ostavila 1102. godine na otoku Viru vinograd ad honorem S. Petri.... monachis S. Benedicti Castri Kessae.[1]) Drugih vijesti o samostanu sv. Petra ne znamo do 1342. godine, kad se spominju dobra abacie sancti Petri de Pago i drugi put 1400. godine, kad je Bonifacije IX. povjerio njegovu opatu Andriji da uvede u posjed paškoga arhiprezbitera.[2])

Početkom XV., a po svoj prilici još polovicom XIV., stoljeća je bez redovnika, u komendi zadarskoga nadbiskupa. Na molbu Pažana 1415. godine je mletački senat odredio, da se opatija oduzme nadbiskupu, da se u njoj obnovi služba Božja i imenuje opat. Eugen IV. je učinio po volji paške općine, kad je 1443. godine imenovao opatom Ivana Tutnića, franjevca. Ninski arhiđakon, egzekutor te bule, zove Tutnićevu opatiju monasterim sancti Petri de insula Pagi, ordinis Sancti Benedicti.[3])

Smješten je bio ovaj samostan u paškoj drazi, nedaleko grada, pa mu odatle i naziv S. Petrus in Valle. Nema više ni samostanske zgrade ni crkve. Od 1773. godine su prava komende utjelovljena s prebendom paškoga župnika.[4])

Stošić u svojem popisu dodaje uz samostan sv. Petra in Valle još jedan benediktinski samostan sv. Petra na Pagu, u Starigradu.[5]) I Felicinović razlikuje samostan sv. Petra in Valle blizu Gorice osnovan 1062. godine i samostan sv. Petra dell' istmo, gdje su danas uredi solana blizu kapele sv. Antuna. Praga tvrdi, da se uz naziv San Pietro in Istmo zvao i San Pietro in Colane, po paškom mjestu Kolane.[6])

Mislimo, da je nepotrebno i bez temelja udvostručivanje opatije sv. Petra na Pagu, jer je u dokumentima više puta imenovana naprosto Sancti Petri de insula Pagi (de Pago), abadia de Sancto Piero, abate di san Pietro di Pago.[7]) Da su bile na istom otoku dvije istoga imena, bila bi se svaki put svaka označila još posebnom oznakom.

Bilješke

C. D. je kratica za Smičiklasov Diplomatički zbornik kraljevine Hrv., Dalm. i Slav.

Doc. je kratica za Račkijeva Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia.

Potpuni naslovi ostalih kratica lako će se naći u Literaturi i vrelima na kraju ove radnje.

Uvod

1) Lexikon für Theologie und Kirche, Freiburg 1930.—1938., II. 1009.; IV. 646.; V. 761.; VII. 34., 707.; IX. 562.; X. 259., 488., 1078.
2) Lexikon für Theol. u. Kirche, II. 157.—158.
3) Sess. XIV. de ref. c. 10.; Sess. XXIV. de ref. c. 17.; Sess. XXV. de ref. c. 21.
4) Eitelberger, — Die mittelalt. Kunstdenk. Dalmat., 53.
5) Vanino, Croat. sacra 1931., 275.
6) Kukuljević, Rad LXXXI., 5.—7.
7) Rački, Nutarnje stanje, 64.—72.
8) Novak, Script. Ben., 5.—12.
9) Praga, Archivio storico VII., 129.
10) Stošić, Croat. sacra 1934., 2.—5.
11) Bulić, Ben. red u Dalmaciji. (rukopis).
12) Klarić, Sv. Ben. i njeg. djelo, 92.—113.
13) Valarsius, S. Hieronymi opera omn. I. 798. (Venetiis 1766.); Mansi, Conc. coll. IV. 347.
14) Dabinović, Sv. Ben. i nj. djelo 61.—67.
15) Rački, Nutarnje stanje, 222.
16) Doc. 16.
17) Jelić, Fontes XIV. s., 4.
18) Luzzatto, Archivio storico XV., 119.
19) Draganović, Šematizam, 473.—474.; Stat. Vegl. 51.; Kobler, Memorie I. 122.—127.; Stat. Jadert. 131.
20) Bulić u pismu Dom Mihovilu Mlekužu O. S. B. od 30. III. 1933.
21) Doc. 192.
22) Histor. Salonit. 50.
23) Črnčić, Star. XX., 49.; Ćorović, Južn. filolog. 1921., 124.
24) C. D. IV. 479.
25) Jelić, Fontes XIII. s., 11.; Ostojić, Benedikt. opat. u Povljima, 28.—59.
26) Jelić, Fontes XIV. sv., 4.
27) Jelić, Fontes XVII. s., 18.; XVIII. s., 27.

Sjeverno Primorje

1) Doc. 21.
2) Doc. 444.; Farlati V., 198., 199.
3) C. D. II. 204.
4) Gruber, Povij. Istre, 78.
5) Bianchi, Zara cristiana I., 314.
6) Život s Crkv. 1940., 137.—145.
7) Croatia sacra 1936., 1.—86.
8) Alačević, Bullett. di Arch. e Stor. Dalm. 1888.—1890.; Radić. Starohrv. prosvj. III. 64.—73..; Jelić, Vjes. hrv. arheol. dr. 1898., 57.—108.; Pechuška, Život s Crkvom 1941.
9) Brusić, Bogosl. smotra 1932., 247.—258.; Frančišković, Bgls. sm. 1927., 417.—432.
10) Iveković, Crkva i sam. sv. Krševana u Zadru; Praga, Archivio storico VII., 127.—146.
11) Praga, Atti e mem. d. soc. Dalm. di Stor. patr. III.—IV.. 156.—171.

A. MUŠKI SAMOSTANI

I. — Izravno utvrđeni

Sv. Krševan u Zadru

1) Doc. 18.
2) Bianchi I. 297., 298.
3) Doc. 21.
4) Doc. 20., 25., 26., 42., 43., 47., 48., 62., 69., 72., 80., 81., 84., 85., 91., 95.; C. D. III. 173.
5) Doc. 38., 46., 59., 70.
6) C. D. III. 35.
7) Doc. 72.; Felicinović, Život s Cr. 1940., 144.
8) C. D. III. 393.
9) Bianchi I. 311.
10) Doc. 50.; C. D. II. 267.
11) C. D. IV. 73., 462.; VIII. 119., 128., 365., 377.; IX. 128., 339.; XII. 308., 593.; XIII. 79., 453.; XIV. 71., 457.; XV. 333.
12) Farlati V. 615.
13) Bianchi I. 311.
14) Karaman, Sv. Ben. i nj. dj., 81.
15) Jelić, Fontes XVIII. s., 33.; Klarić, Sv. Ben. i nj. dj., 95.
16) Šišić, Priručnik I. 243.; Doc. VI.; Klarić, Sv. Ben. i nj. dj., 95.

———:Doc. 41., 44., 66., 67., 71., 99., 100., 175., 176.; C. D. II. 15., 17., 41., 44., 107., 114., 184., 189., 235., 244., 270., 276., 277., 282., 296.; III. 4., 83., 185., 193., 195., 212., 214., 218., 236., 238., 254., 277., 280., 282., 283., 287., 288., 289., 302., 309., 338., 344., 359., 360., 365., 377., 382., 285., 386., 390., 391., 435., 441.; IV. 21., 46., 55., 59., 74., 81., 91., 92., 99., 106., 117., 336., 359., 363., 377., 426., 441., 505., 555., 602.; V. 130., 134., 153., 374., 407., 437., 457., 464.; VI. 163., 215., 219., 229., 230., 232., 286., 310., 339., 412., 529., 571., 616., 631., 642., 649.; VII. 31., 111., 137., 158., 171., 187., 222., 257., 261., 279., 287., 311., 328., 340., 341., 398., 399.; VIII. 65., 73., 75., 86., 103., 108., 110., 122., 130., 146., 192., 195., 261., 295., 315., 323., 399., 551., 568., 576.; IX. 119., 130., 151., 276., 453., 454., 573.; X. 92., 152., 299., 378., 484., 490., 492.; XI. 151., 156., 245., 358., 406., 423., 501., 571.; XII. 284., 287., 400., 508., 513., 514., 547., 560., 582., 583., 637., 644.; XIII. 8., 23., 90., 102., 107., 199., 236., 305., 309., 323., 390., 440., 441., 454., 470., 489., 494., 523.; XIV. 108., 297., 323., 420., 500., 518.; XV. 132., 139., 155., 169., 219., 244., 304., 313., 333., 343., 408.; Šišić, Star. XXXIX. 135., 138.; Šišić, Povijest H. 662.; Kukuljević, Rad LXXXI., 5.; Ljubić, Dva popisa, 116., 117., 118., 119., 136., 137., 138., 139., 141., 144., 148., 154., 155., 159., 160., 161.; Ljubić, Listine II. 297.; III. 268.; VI. 46.; VIII. 29.; IX. 4.; D. Z. Č., Hrvat. Str. 4.; Novak, Script. Ben. 5.; Rački, Nutar. st. 163.; Eitelberger, Die mittelalt. Kunst., 228.; Status Jadr. 39.; Iveković, Crkva i sam. sv. Krševana; Benevenia, Annuar. Dalm. 1884., 199.; Brunelli, Storia di Zara I. 289.—290., 408.; Praga, Archiv. stor. VII. 127.—146.

Sv. Mihovio u Neviđanima na Pašmanu

1) Doc. 69.
2) Doc. 71.; Bianchi II. 124.; Radić, Starohrv. Prosvj. VI. 84.

———: Doc. 176.; Benevenia, Annuar. Dalm. 1884.. 195.

Sv. Nikola kod Zadra

1) Doc. 46.
2) Kukuljević, Rad LXXXI., 6.

Sv. Ivan in Tilago (ili: Silago)

1) Doc. 59.
2) Doc. 99.
3) Bulić, Bullett. 1886., 59.
4) Iveković. Dugi otok, 249.
5) Status Jadert. 1913., 103.

———: Doc. 25., 123.; Bianchi II. 81.

Sv. Mihovio na Uljanu

1) C. D. IV. 100.; VI. 630., 665.; VIII. 192.; XIV. 142. Ljubić, Dva pop. 145.
2) Bianchi II. 101.—102.; C. D. III. 392.; V. 440.; VI. 412.; VIII. 195.; IX. 56., 58.
3) Farlati I. 194.; V. 10.. 129., 130.

4) Benevenia, Annuar. Dalm. 1184., 239.
———: C. D. VII. 250., 264., 398.; VIII. 85., 385.; IX. 327.; XI. 145., 181.; XIII. 548.; Kukuljević, Rad LXXXI., 6.; Stošić, Croat. sacra 1934., 2.

Sv. Kuzma i Damjan na Pašmanu

1) Rački, Rad XXVI., 159.
2) Doc. 86., 107.; C. D. II. 11.; Lucio, Memor. 495.
3) C. D. IV. 115., 219.; IX. 53.; X. 160., 465.
4) C. D. II. 154., 182., 219.; V. 469.; VIII. 261.; IX. 251.; X. 465.; XI. 106., 138., 171., 181., 211., 360.; XII. 508., 519., 544.; XIII. 390.; XIV. 46., 169.; Ljubić, List. III. 347.
5) C. D. II. 357.; VII. 281.; XIII. 548.
6) C. D. III. 63., 66., 79., 82.,
7) C. D. III. 55., 82., 212.; Radić, Starohrv. prosvj. III. 65.
8) C. D. V. 469.
9) Rački, Rad XXVI., 164.
10) Farlati I. 194.; V. 10.; Stošić, Croat. s. 1934., 3.
11) Bianchi I. 314.; II. 134.; Radić, o—c. III. 67.; Klarić, S. Ben. i njeg. djelo, 98.; Status Jadert. 168., 171.; Pechuška, Život s Crkvom 1941.
12) Klarić. S. Ben. i nj. djelo, 98.
———: C. D. II. 40., 61., 132., 135., 211., 218., 233., 266., 269., 283., 286., 290., 293., 326., 345.; III. 49., 99., 114., 141., 144., 167., 202., 311., 327.; IV. 260., 401., 515.; VI. 268., 412.; VII. 5., 27.; VIII. 90., 192., 195., 199., 269., 450.; IX. 3., 18., 220.; X. 265., 298., 598.; XI. 158., 324.; XII. 346., 577., 582.; XIII. 7., 214., 268., 329., 430., 463., 502., 586., 587.; XIV. 142., 158., 190., 293., 307., 311., 368., 369., 400., 458., 461., 524., 552., 558.; XV. 8., 84., 174., 214., 343.; Starine XXXIX. 161., 188.; Bullett. 1880. 106.; a. 1888.—1890.; Rački, Nutar. st. 69.; Theiner I. 459.; Ljubić, List. II. 147.; VI. 10.; Jelić, Vjesnik hrvat. arheol. dr. 1898., 57.—108.; Novak, Script. Ben. 10.; Jelić, Fontes XIII. s., 11.; XVII. s., 72.;; XVIII. s., 20., 27.

Sv. Juraj de Copriva

1) Doc. 88.; C. D. II. 22.; III. 441.
2) Tleiner I. 241.
3) Jelić, Fontes XV. s., 3.
4) Stošić, Croat. s. 1934. 3.; Kukuljević, Rad LXXXI., 6.
5) Doc. 88.; Bianchi I. 314.; II. 269.; Bulić u pismu op. Danzeru 10. X. 1920.; Klarić, Sv. Ben. i nj. dj. 102.; Stat. Siben. 126.; Felicinović, Živ. s crkv. 1940., 144.
———: Farlati IV. 225.

Sv. Ambrozij u Ninu

1) C. D. III. 386.
2) Klarić, S. Ben. i nj. djelo 94.
3) Bianchi I. 341.; II. 254.
4) C. D. XIII. 109.; Farlati IV. 221.
5) Jelić, Vj. hrv. arheol. društva VI. 108.
———: C. D. IX. 232.; Theiner I. 553.; Kukuljević, Rad LXXXI. 5.

Sv. Petar na Pagu

1) Bianchi II. 36.
2) Farlati V. 173.; Ljubić, List. II. 156.
3) Bianchi II. 36.; Farlati V. 173.; Praga, Atti e mem. 1934., 160., 166.
4) Klarić, S. Ben. i nj. dj. 107.
5) Stošić, Croat. s. 1934. 2.
6) Felicinović, Živ. s crkv. 1940. 144.; Praga, o. c. 156.
7) Praga. o. c., 160., 167., 168.
———: Rački, Starine VII. 162.; Bianchi I. 314.; Kukuljević, Rad LXXXI. 6.

(Nastavit će se).

I. OSTOJIĆ.

Priprava na korizmenu liturgiju

Tri se misli vodilje ističu u korizmenoj liturgiji: 1) priprava katehumena na sv. krst i presv. Euharistiju u uskrsnoj noći, kad će u grobu grijeha svući staroga čovjeka i iz krsne vode s Kristom uskrsnuti na nov život te od Njega i za Njega živjeti; 2) »metanoia«, obraćenje grješnika i javnih pokornika, koje je sv. Crkva zaogrnute pokorničkim ruhom i posute pepelom na čistu srijedu isključila iz svoje zajednice, da ih tim većom radosti u pokori očišćene na veliki četvrtak opet primi u svoje majčinsko krilo i tako ih iznova rodi Kristu i životu s Njime; 3) otajstvo Kristova trpljenja, koje se kroz prve sedmice javlja rijetko i neizravno, ali zato prevladava od nedjelje muke, bilo u svojoj povijesnoj zbilji ili u mističnom obnavljanju, što ga mi po liturgiji proživljavamo, da propnemo svoje tijelo, s Kristom umremo, a onda s Njim svi uskrsnemo i živimo.

Ove su misli suvremene i dalje, a ostat će i uvijek, i ako su prve dvije ustanove, katehumena i javnih pokornika, davno prestale. S vremenom naime Crkva nije više tražila javnu pokoru ni za javne grijehe i sablazni, a kako smo svi grješnici, posiplje sada pepelom sve, od sv. Oca Pape do posljednjeg vjernika. Isto tako se u kršćanskim krajevima rijetko više krste odrasli, ali zato kroz korizmu svi možemo i moramo da u sebi obnovimo i oživimo tu prvu i najveću milost, koju smo davno nesvijesno primili, a s vremenom možda izgubili. Starokršćanska je misao da se onaj, koji poslije krštenja doživi brodolom, može da spasi samo daskom pokore. Po drvu križa i s njega prolivenoj krvi Boga - Čovjeka možemo da operemo blatnu haljinu svoje savjesti i da kao živi udovi opet sretni putujemo na jedino spasonosnoj lađi Kristove Crkve. Na taj su način ove tri misli vodilje za svakog kršćanina svake godine uvijek iznova suvremene i aktuelne. S pravom se dakle korizma naziva duhovnim proljećem i starokršćanskim duhovnim vježbama, kojima se svaki vjernik bez iznimke ima da pripravi barem na dužnu uskrsnu ispovijed i pričest, da novi sok Kristova života prostruji kroz svaku mladicu i na svakoj da donese željena ploda. Ovo je svrha korizmene liturgije.

I ako se jedna ili druga od spomenutih misli vodilja nalazi u svakoj korizmenoj Misi, ipak ima u njima molitava i tekstova, koje bismo morali i previše natezati da ih sredimo u svoj kalup, a koje nam može da protumači samo mje-

sto, gdje se je tog dana bogoslužje obavljalo. Rimski naime misal sadrži uglavnom liturgiju samog grada Rima i bez njegova poznavanja mnogo se toga ne shvaća ili krivo tumači. Bez sumnje da je u liturgiji mnogo simbolike i prenesena značenja, ali u njoj je i dosta prigodna i mjesna, što nam može da protumači samo poznavanje rimskih crkava i dobi, u kojoj su dotične Mise nastale.

*

Rimska je crkvena zajednica već u katakombama običavala, da bogoslužje obavlja nad grobom dotičnog mučenika, kojega se je spomen toga dana slavio. Kasnije su se blagdani mučenika slavili u njihovim bazilikama, koje su opet redovito bile sagrađene nad podzemnim grobovima mučenika (»confessis«). U tim je dakle crkvama bila »statio — stajalište, sastajalište, zbor«, t. j. mjesto, gdje su se tog dana rimski vjernici sakupljali i prisustvovali bogoslužju. I za ostale bi blagdane Papa uvijek odredio i prije pričesti po poddakonu vjernicima oglasio, gdje će biti zbor slijedeće nedjelje, blagdana ili običnog dana, kad se je slavilo zajedničko bogoslužje, a crkva nije bila samim svecem određena. Sve do avinjonske dobi i sami su Pape svaki put sudjelovali kod zborova, vodili procesiju, propovijedali i pretsjedali cijelom bogoslužju, tako da su dani za zajedničkim zborom bili uvijek posebno cijenjeni i slavljeni. S tog je bogoslužja Papa slao komadić posvećene Hostije (»fermentum«), bez kojega se nije mogla da služi sv. Misa ni onda, kad se je radi velikog broja vjernika morala da služi na više mjesta istog dana. S tog se je bogoslužja čuvao komadić posvećene Hostije i za slijedeću Misu, da se tako označi jedinstvo Euharistijske žrtve. Kad radi bolesti ili neodgodiva crkvena posla sam Papa nije mogao da prisustvuje zajedničkom zboru, poslao bi kojeg svog zastupnika, a akolit bi mu s tog bogoslužja donio komad pamuka namočena u oltarnoj svjetiljci dotične crkve, da ga poljubi i dade svom komorniku, koji bi od tog pamuka napravio uzglavlje preminulom Papi.

S vremenom su se ti zborovi ustalili u pojedinim crkvama i u današnjem je Misalu za 87 dana (ili za 89 Misa, jer i dvije druge Božićne Mise imaju svoje stacije) označena crkva, gdje se je vršio a još se i sada barem nekako vrši zbor rimskih vjernika. A kao što su se ustalile crkve sa zborom tako su se ponavljala čitanja i molitve, koje su u tim crkvama nastale, pak je za njihovo razumijevanje potrebito znati, u kojoj je crkvi tog dana zbor u Rimu. Radi

toga još i sada svi misali nose odmah iza naslova ime crkve, u kojoj se zbor (»statio«) drži, i to je više puta jedini ključ, koji nam može da otvori pravo shvaćanje dotične Mise. U prvom redu vrijedi to upravo za korizmene Mise, jer dok su Mise glavnih blagdana posve prožete samim blagdanskim mislima i čuvstvima, korizmene su ferijalne Mise često plod uz gore spomenutih misli vodilja još i mjesnih i vremenskih okolnosti. Ovo nam na prvi pogled svjedoči odmah nedjelja Šezdesetnica, kad u bazilici sv. Pavla molitva posve izvanredno spominje »učitelja naroda« a i poslanica te Mise nije nego nacrt njegovog životopisa, ili kad molitva u četvrtak III. korizmene sedmice spominje izričito sv. Kuzmu i Damjana jedino stoga, što je tog dana zbor u njihovoj crkvi, ili kad se u subotu te iste sedmice čita povijest Suzane, jer je zbor u crkvi sv. Suzane.

Bit će dakle korisno saznati za najnovija istraživanja posebno kardinala Schustera (»Liber sacramentorum«), Grisara (»Das Missale im Lichte römischer Stadtgeschichte«) i Kirscka (»Die Stationskirchen des Missale Romanum«), koji su proučavanjem starorimskih crkava te običaja i života u njima, razjasnili mnogu nejasnu stranu korizmene liturgije. Nije naravski još sve rasvijetljeno, a nešto je bilo i tako prigodno, da će se pravi povod teško kada doznati poslije toliko stoljeća i promjenjenih prilika. Uz to se liturgija u pomanjkanju drugih veza često zadovoljava i samom sličnošću imena, kako je to slučaj s gore spomenutom crkvom sv. Suzane, koja je rimska mučenica i s biblijskom Suzanom ima zajedničko samo ime, ili kao što za Evanđelje na blagdan Velike Gospe služi događaj s Martom i Marijom samo radi završnih riječi: »Marija je najbolji dio odabrala, koji se ne će oduzeti od nje« (Luk. 10, 41), a koje riječi liturgija tog dana primjenjuje na nebesku slavu Bl. Dj. Marije. Uza sve te majkavosti ipak nam povijest postanak tumači korizmene Mise najtočnije.

*

»Najvažnija je okolnost stare rimske korizmene liturgije, što se u te dane nije običavalo jesti prije zapada sunca. Preko dana je puk i kler obavljao svoje obične poslove, ali kad bi sunčani satokaz na forumu označio deveti sat dana (po našu: tri sata popodne) sa svih su se strana grada stali vjernici da žure prema crkvi, gdje je tog dana bio zbor i gdje je obično Papa prikazivao božansku Žrtvu. Redovito se je stacijonska procesija upućivala iz koje druge obližnje

bazilike, u koju se je puk skupljao i gdje je čekao, da iz lateranske palače dođe Papa sa svojom pratnjom, koja je nosila barjake i misno posuđe. Netom je celebrant dovršio »kolektu« (molitvu sabrane Crkve), sav je zbor vjernika uz pobožno pjevanje litanija krenuo prema stacijonskoj crkvi, gdje bi se služba Božja svršila o zapadu sunca. Bila je to večernja žrtva cijele kršćanske obitelji na svršetku trudnog dana, posvećenog molitvom, mrtvenjem i radom. — Večernja se i ne spominje, jer su je u ranom srednjem vijeku u Rimu obavljali osim o najvećim blagdanima samo po samostanima. (Zato Pravilo sv. Benedikta određuje, da se u korizmi jede tek poslije večernje. Odatle običaj, da se sada u kaptolima i samostanima večernja moli u korizmi prije objeda, i ako to nije njezino vrijeme. Koliko Rim drži na te starodavne uspomene, doznao je neki samostan, kad je prošlih godina pitao dozvolu, da može i u korizmi pjevati večernju poslije podne. Odgovoreno je: slobodno, ali uz uvjet, da je glavni obrok poslije večernje).

Kad bi i bilo moguće od ovih obreda i molitava, prikazanih Bogu zajednički od cijeloga puka, odijeliti svrhunaravnu korist i utjecaj, ipak bi se i bez toga sigurno teško našlo što ljepše od pogleda na tisuće vjernika svake dobi i svakog staleža, radnike, patricije, monahe i visoki kler, kako poslije dnevnog napora za svoje duše, žedne Boga i neba, nalaze utjehe u zbornoj svečanosti, gdje je crkveno jedinstvo jednog samog stada i jednog jedinog pastira bilo vidljivo, potvrđenom jednom jedinom Misom, jednim te istim Euharistijskim kruhom i kaležem, što ga je najviši pastir prikazao Bogu u ime svih vjernika« (Schuster, sv. III, str. 3—10). Nije čudo, što je suvremeni čovjek izgubio ne samo vanjski mir nego i nutarnju ravnotežu te zadovoljstvo srca. Radi možda više i napornije, ali samo za zemlju. Radi, ali malo ili nikako moli, osobito više ne zna da zajednički moli, pak je izgubio Boga.

Liturgijska obnova ne smije da bude samo sanjarenje i idealiziranje daleke prošlosti. Liturgija je životni oblik vjere i preko nje ne mogu oni, koji ozbiljno hoće da žive po vjeri. Obredi i molitve, kojima su se Bogu molili i duhovno živjeli naši djedovi i pradjedovi u vjeri, imaju da budu i sadanjem naraštaju najsigurniji put k Bogu i k životu u Bogu. A uprav u korizmi se vidi, koliko je liturgijskog, dakle kršćanskog života u pojedincu, obitelji i župi. Korizma je s uskrsnim vremenom središte crkvene godine, žarište liturgijskog života za svakog kršćanina i za cijelu Crkvu.

Nije namjera ovog članka, da nabroji i obradi sve, čime bi se dalo navesti ljude, da ove svete dane opet provedu s Crkvom, liturgijski. U prvom bi redu tome imale da posluže posebne korizmene propovijedi. A još više, s njima u vezi, i korizmene Mise. Po dalmatinskim su selima, Bogu hvala, one još uvijek posebno obljubljene, i ako su to, ili baš zato što su to, najteži dani kopanja polja. (Sigurno bi se i u našim sjevernim krajevima dalo nešto učiniti za ovo najvažnije liturgijsko doba, kad tamo vjernici na pr. toliko vole adventne zornice, i ako se njihova jednoličnost ne može da mjeri s bogatstvom korizmene liturgije). Mukotrpnom je našem težaku dragocjen svaki čas svježeg jutra, ali ipak hoće da svoj dnevni trud započne, sjedini i blagoslovi Kristovom žrtvom. Počela su liturgijskog života tu, treba ih samo oživjeti i produpsti. Ovo bi moglo da bude najkorisnijim predmetom korizmenih propovijedi. Parsch svuda preporuča, da se svakog dana održi petminutna propovijed. Ako to nije moguće, moglo bi se u nedjeljnoj propovijedi (ili popodne, ako se preko Mise čita korizmena poslanica) barem ukratko obraditi i pripraviti poslanice i Evanđelja, koja se kroz sedmicu preko Mise pjevaju.

*

Pogledajmo danas samo tri predkorizmene nedjelje. S njima su na istoku već počinjali korizmu, a iz samog se imena vidi, da i u našoj liturgiji smjeraju k Uskrsu, da su priprava na korizmu, na koju se Crkva sprema posve drukčije nego svijet. Ovo se vrijeme naziva »karneval« (»carnevale« od lat. »in carne levario« ili »in carnis privis«, t. j. doba kad se suzdržava od mesa). Kao što Crkva ima svoju, Božju liturgiju, tako svijet ima svoju, ili kako ju je netko nazvao, »đavolsku liturgiju«. K ovoj spada pijančevanje u Božićnoj noći, silvestarske orgije, djelomice i razni surogati s Božićnim drvcima, uskrsnim zečićima i pilićima, te s drugim glupostima, ali vrhunac joj je u karnevalu. Svijet je preuzeo od Crkve ime i preokrenuo ga posve na svoju. S ovim nije rečeno, da je svaka karnevalska zabava u sebi grješna, a još manje može komu pasti na um, da iskorjeni stare pristojne običaje. Ljudi su ljudi, i ako su kada ludi, to su u dane, »kad kaurin poludi«. Ali oni, koji osjećaju svu škodu i pustoš, što je provodi »đavolska liturgija«, znaju, da je te redovito ondje više, gdje je Božje liturgije manje. Zato k Božjoj liturgiji!

Malo koji misni obrasci odgovaraju našim teškim ili barem opasnim danima kao uprav vapaji ovih nedjelja. Nastale

su u 6. stoljeću, kad su horde barbara pregazile Evropu i ugrožavale neprestano sam Rim. Uz to je Tiber često poplavom širio bijedu i bolesti, a i potres je više puta prodrmao vječnim gradom, tako da je malo koja bazilika bila čitava, kako doznajemo iz homilija i pisama Grgura Velikoga. Vjernici su zato hrlili k svojim najvećim zaštitnicima. U nedjelju Sedamdesetnicu k sv. Lovri, slavnom đakonu i barjaktaru rimske Crkve, a slijedećih nedjelja k utemeljiteljima i stupovima kršćanskog Rima, k sv. Pavlu i k sv. Petru.

K njima su išli ovako pjevajući: »Obuzeše me smrtni uzdasi, opkoliše me paklene boli... S pravom trpimo radi svojih grijeha... Tijelo se naše valja po zemlji... Potresao si, Gospodine, zemljom i uzdrmao je...« Nijesu li ovo uzdasi milijona ljudi i naših dana? O da bi spoznali »čas Božjeg pohođenja«, ne ostali kod samog jadikovanja nego se zajednički, po liturgiji, obratili se k jedinom Pomoćniku te zapjevali i drugi, ljepši i mnogo duži dio ove pjesme: »U tjeskobi svojoj prizvah Gospodina... Ljubit ću Te, Gospodine, jakosti moja; Gospodin je stalnost moja, utočište moje i spasitelj moj... Daj da milosrdno budemo izbavljeni na slavu imena Tvoga... Ti si pomoćnik u zgodno vrijeme, u nevolji; neka se uzdaju u Te svi, koji Te poznaju, jer ne zapuštaš one, koji Te traže, Gospodine... Ustani, Gospodine, da se ne ponese čovjek... Pokaži svijetlo lice svoje... Ustani, što spavaš, Gospodine? Ustani i nemoj nas odbaciti za svagda... Neka znadu nezbabošci, da Ti je ime Bog, da si jedini Višnji nad svom zemljom... Budi mi Bog zaštitnik i kuća utočišta, da me spasiš...« Onda bi sigurno mogli da skoro zapjevaju i treći, najljepši, zahvalni dio pjesme: »On usliša glas moj iz svetoga hrama svojega... Dobro je hvaliti Gospodina i pjevati imenu Tvojemu, Višnji... Gospodine, koji izbavljaš one, koji se u Te ufaju... Bože, koji jedini činiš čudesa, pokazao si narodima svoju moć, desnicom si svojom oslobodio puk svoj. Poklikni, sva zemljo, služite Gospodinu u veselju...« Tko može da ovako pjeva? Svatko, i u neznam kakvoj tjeskobi, ako posluša cijelu liturgiju i s njom pjeva pričesne pjesme: »Pristupit ću k oltaru Božjemu, k Bogu, koji razveseljuje mladost moju... Blagovaše i nasitiše se vrlo, želju im njihovu ispuni Gospodin; i ne prevariše se u težnji svojoj.« Ljudi mogu da se u trpljenju omame »đavolskom liturgijom«, ali kršćana je i u tim časovima dostojna samo Božja liturgija.

Osim toga, što sve kažu poslanice ovih triju nedjelja svakoj duši, koja se bori i žrtvuje u ljubavi za pobjedu Božjeg kraljevstva u sebi i oko sebe! Evanđelja su pak uzeta upravo iz života godišnje dobi, glavnih poslova u vinogradu i sijanja. Nije zaludu Bog tako sve uredio, da duhovno proljeće spada točno u prirodno proljeće. Milost, a s njom Crkva i njezina liturgija, ne uništava narav nego je podiže i preobražava u vrhunaravni, red u službu Bogu. Čovjek ne smije da u sebi zataji ni tijelo ni duh, jer su oba od Boga i moraju da oba dođu k Bogu, nego da se i tijelo po duhu digne k Bogu. Naravski, takav život stoji truda i napora, ali ni usporediti se taj trud ne da s neraspadljivim vijencem sv. Lovre, s plaćom vječnog dinara, s uživanjem sa sv. Pavlom u trećem nebu, gdje će prestati vjera i ufanje i s njima spojene muke, a ostat će sama ljubav.

Kad pojedinac i cijela župa ovim liturgijskim mislima i osobnim proživljavanjem liturgijskog života provedu ove dane, bit će posve spravni, da na posljednji Kristov poziv: »Evo uzlazimo u Jerusalem...«, duhovno progledavši kažu sa sv. Tomom: »Ajdemo i mi, da umremo s Njime« (Iv. 11, 16). Tada će korizma značiti smrt s Kristom, ali će i Uskrs značiti uskrsnuće s Kristom.

O. MARTIN KIRIGIN, O.S.B.

Benediktinska opatija Rogovo

Lani je prerana smrt odnijela u grob velikog našeg prijatelja te dobrog poznavaoca našeg jezika i naše stare povijesti, Dr. Franju Pechušku, profesora u Pragu. Ove je godine izašlo njegovo posljednje djelo, posvećeno našoj Benediktinskoj opatiji na o. Pašmanu. Tiskano je u češkom »Časopisu katolického duchovenstva« (god. 105., br. 1., str. 14—54; br. 2. 108—131; br. 3. 192—208). Auktor je proučio sve što su o toj zadužbini najvećeg hrvatskog kralja Krešimira napisali naši povjesničari, osobito Rački, Smičiklas, Jelić i Ljubić. Neprestano se na njih poziva, dovodi ih u vezu i koji put ispravlja, tako da mu monografija ima 374 opasaka. Naše će čitatelje možda zanimati toplina, kojom stranac prikazuje jednu od najljepših stranica naše povijesti i kakvim očima gleda na ono naše zapušteno narodno svetište iz godine 1059. Donosimo zato u prevodu svršetak tih članaka s pitanjem (Ez. 37. 3): »Sine čovječji, što misliš, hoće li oživjeti ove kosti?«

Kad je Napoleon dobio Dalmaciju, 3. srpnja 1806. postavio joj je za civilnog upravitelja »prosvijetljenog« Mleča-

nina Vincenza Dandola, koji je ostao do g. 1810., a vojničkim je zapovjednikom bio Hrvatima naklonjeni general Marmont. Dandolo je, i ako je u Dalmaciji učinio dosta dobra, bio prožet duhom tadanje »prosvjetljenosti«, koja se je u austrijskim zemljama ispoljila u jozefinizam, koji je u kulturnom pogledu, kamogod je segnuo, počinio silu nepopravljivih šteta, osobito nerazboritim ukidanjem samostana bez izbora i uništavanjem kulturnih spomenika, što su ih oni teškom mukom kroz stoljeća nakupili. U duhu je te »prosvjetljenosti« Dandolo stao 7. listopada 1806. ograničavati broj biskupija, a onda je naravski dosljedno došao i red na samostane, kojih je tada u Dalmaciji bilo 54, a od kojih se je posebno zanimao za imućnije.

Ta je sudbina ne kao posljednju stigla i rogovsku opatiju ili samostan sv. Kuzma i Damjana na Čokovcu kod Tkona na otoku Pašmanu. Kao naručena je došla smrt posljednjeg opata-komendatora Antuna Karamana (26. XII. 1808.) Francuska je uprava dala inkamerirati sav imetak opatije, a trojicu je redovnika, koji su doživjeli taj žalostan trenutak, odredila skromnu doživotnu pensiju. Ovo se je dogodilo skoro u posljednjim časovima francuske vlade u Dalmaciji, ali nekulturni je čin ostao na snazi i za nove austrijske vlade, koja je nastupila g. 1813. Dragocjene su kovine odmah po ukinuću opatije bile konfiscirane od erara i prelivene, tako da nije preostalo ništa vrijednije i danas se moramo da zadovoljimo samo s izvještajima, što je nekoć bilo, ali čega više nažalost nema. K izgubljenim se predmetima može da ubroji i dragocjen opatski štap od slonove kosti, opatska infula, 2 srebrna križa, 3 relikvijarija, a među njima pomence srebrna ruka iz g. 1370., koji se predmeti spominju još u drugoj polovici XVI. vijeka. Tkonska je župna crkva dobila od samostana znamenitu starodavnu ikonu Bogorodice s natpisom »Meter Theai« (Majka Božja), danas na glavnom oltaru, koju Jelić stavlja u 12. stoljeće, ako nije još i starija, a možda i staru sliku sv. Antuna. Izgleda da je iz baštine čokovskog samostana krasni gotski »Lavabo« te nekoji od starijih kaleža. Svakako je od njega opatski prsni križ u obliku enkolpiona i štošta od ljepšeg bogoslužnog ruha.

Ganutljivo je čitati, kako je s uništenim samostanom osjećao njegov posljednji monah Petar Pletikosa, kasnije općenito nazivan Pletikosićem. Nastanio se je u obližnjem Tkonu, odakle je bio rodom i gdje je u kući br. 38 i umro.

Svake se je nedjlje i blagdana sve do svoje smrti žurio na njemu starcu prestrm vrh, da tamo služi sv. Misu za puk, koji je shvatio što je samostanom sv. Kuzme i Damjana izgubio tek kad mu ga je gramzivi tuđin zauvijek uništio. Kad je časni starac kod svojih posjeta na Čokovcu vidio, kako njegov dragi samostan s crkvom propada, i sam životareći od jadne penzije u ime je kršćanske sućuti postigao od nove vlade, da je njemu skoro prosjaku prodala crkvu i samostan s najbližom okolinom za teško ušteđen novac. Vlastitim je sredstvima, što ih je sebi iz grla otimao, popravljao nastali kvar, koliko je mogao. Tako je činio sve do svoje smrti, koja ga je 30. siječnja 1850. oslobodila doline suza u 78. godini života. Kako mu je starodavno mjesto bilo priraslo k srcu i koliko se je bojao, da opet ne dođe u necrkvene ruke, najljepše se vidi iz njegove oporuke, u kojoj je 29. siječnja iste godine u prisustvu trojice svjedoka odredio: »Ostavljam monastir s. s. Kuzmana i Damjana kojse nahodi u konpinu od ovoga sela, kojega ja od Demanija kupio sam za gotove jaspre... i cerkvu... zemlju imenovanu ostavljam ripostovanom don Luigiu Klobukaru (Klobučaru) sve do njegove smarti iliti pribivanja u ovom selu od Tkuna, posli njegove smarti da bude od Paroka do Paroka tkonskoga za uvike.«

Primivši od francuske uprave zaplijenjena samostanska imanja bivše rogovske opatije austrijska ih je vlada najprije unajmljivala uvijek na godinu. Najam je u početku iznosio 357 zlatnih forinta, ali nije bilo sposobnih interesenata. Smetalo je i to, što se najam na jednu godinu nije isplaćivao, jer je oskudnom tlu trebalo katkada štogod i dati, a kod jednogodišnjeg se je najma svatko toga ustručavao. Nekoliko je godina samostanske zemlje na Pašmanu imao u najmu Vinko Pekota, pradjed obitelj d'Erco, kojoj danas pripada većina toga imanja. Kad su se neprestano ponavljale tužbe, da se najam na jednu godinu ne isplati, državna je uprava odlučila, da će samostanski posjed na otoku davati u višegodišnji najam i to za 250 zlatnih forinta. Za tu je cijenu od tri interesenta dobio imanje sa »starom kućom« u Tkonu u najam 11. svibnja 1829. Zadranin Krištof Medović na devet godina. Sačuvao nam se je popis, da su tada na otočkom imanju bivše opatije bile 2682 masline i 107.945 trsova domaće loze. Kad se je Medovićev najam približavao svršetku, državna je uprava odlučila, da proda sav samostanski imetak na Pašmanu. Kupio ga je g. 1836. spomenuti Vinko Pekota na dražbi za najnižu cijenu od 5.016 zlatnih forinta. Istim su se načinom unajmljivala i bivša samostan-

ska imanja na kopnu, dok ih konačno nije kupio Biograđanin J. Eškinja, koji je međutim umro bez potomstva, pak ih je po svojoj i svoje žene Ane smrti oporukom darovao opet austrijskoj vladi za odgoj mladeži. Sada su u rukama jugoslavenske vlade.

Kad danas stupimo u nekad prijazan samostan, nutrina nas nikako ne privlači. Prvi je utisak vrlo porazan, prava »ogavnost opustošenja na svetom mjestu«. Krov je cijele zgrade, crkve i samostana, vrlo trošan. Nigdje vratiju ni prozora, tako da slobodno može da ulazi ne samo onaj, koga vodi ljubav prema prošlosti nego i gramzivci, koji bi još i sada htjeli da tu plijene gore nego li najgori neprijatelj, ali uzalud, jer je već odneseno sve što se je dalo odnijeti. Amo se rado svrate turisti i ljetni gosti iz Biograda, a osobito mnogo vjernika i iz daleke okolice dolazi dva puta na godinu, kad tu tkonski župnik služi sv. Misu na sv. Benedikta i — čudne li veze! — na uskrsni ponedjeljak. Slušajući tog dana Evanđelje o učenicima, koji idu u Emaus, nisam se mogao da otmem dubokom uzbuđenju, što ga je u meni izazvala ta tajanstvena duhovna veza, koja poslije toliko stoljeća veže dvije sestrinske Benediktinske crkve, sv. Kuzme i Damjana na Čokovcu i u Pragu »Na Slovanech«. Hoće li se ta veza u dogledno vrijeme ojačati ili prekinuti? Kod ulaza na tiho dvorište same po sebi su mi pale na pamet Kolarove riječi: »Stuj, noho, posvátná mista jsou, kamkoli kráčiš!« Srce me je vuklo k crkvi, gdje su danas na glavnom ulazu jedina sačuvana vrata cijele zgrade...

Ništa se zato ne čudim rodoljubnim Hrvatima, većinom već pokojnim, koji su poznavali burnu prošlost sanjavog vrha Čokovca i blagodarno djelovanje Benediktinskog reda među Hrvatima u Dalmaciji, a posebno bivše rogovske opatije, što se o njoj izražavaju s velikim priznanjem i ganućem. Tako na pr. Rački, kad govori o širenju latinske kulture u Dalmaciji s visokih crkvenih mjesta, koja su zapremala redom lica romanskog podrijetla i osjećaja, kaže o tkonskom samostanu sv. Kuzme i Damjana: »Jedini samostan hrvatskog značaja je bio onaj, što ga je utemeljio kralj Petar Krešimir u Rogovu kod Biograda i od koga nam se sačuvalo znamenito hrvatsko, glagolsko pisano Pravilo sv. Benedikta.« Posve zasluženu hvalu Benediktinskom redu odaje Kukuljević, kad o njima piše: »Predaleko bismo išli kada bismo htjeli povijest i djelovanje reda sv. Benedikta u Hrvatskoj opisati. Neka bude dosta napomenuti da se mi Hrvati imademo uvijek zahvalnim okom obazirati na ovaj

red. Vrijedni članovi i oci reda sv. Benedikta podupirahu i dizahu našu narodnu književnost, oni su revno gojili slavensku liturgiju u crkvi, oni su pomagali sačuvati našu starodavnu glagolicu svojim spisima, oni su poučavali djecu i odvraćali narod od zla i opačina, oni su pristajali vez za vrijeme hrvatskih narodnih budilaca uvijek uz narodnu stvar proti tuđinskog duha. Stoga su ih rado podupirali naši kraljevi, knezovi, banovi i mogućnici, darivajući ih blagom i posjedima. Nije zato čudo, što je broj Benediktinskih samostana tako silno porasao prije propasti hrvatskog kraljevstva.« Još toplije se sjeća blagoslovljene djelatnosti dalmatinskih Benediktinaca rogovske opatije dr. L. Jelić: »Za kratke francuske vlade obnovilo se nekoliko cesta na biogradskom primorju, ali i dokinulo rogovsku opatiju, jedino gospodarstveno i kulturno ognjište ovoga kraja, što bijaše nadživjelo Mlečiće i Turke.« I dalje: »Dokinućem rogovske opatije ugasnu osamstogodišnje kulturno ognjište biogradskog primorja, jedina prosvjetna luč, koju ni francuska ni austrijska vladavina ne znadoše nadomjestiti. I od tada u gospodarstvenom i naobrazbenom pogledu biogradsko primorje prekri gusta tama. Od mletačkog bizantinizma propade kraljevski Biograd, od strategije za nevolju opusti Vransko polje, od francuskog jozefinizma rogovska opatija, a pod modernim kamatičnim kapitalizmom i groznicom stenje onaj krasni predjel, koji je, kako povjest uči, za hrvatskog, hrvatsko-ugarskog i turskog doba cvao kao bujno ugojena bašća.« U pismu opatu Vykoukalu piše g. 1933. zaslužni Don Frane Bulić: »Mi se svi, od starije i mlađe generacije, živo sjećamo na red sv. Benedikta i na njegovu djelatnost u našim krajevima, osobito od 9. do 12. stoljeća, t. j. kad je izumrla naša narodna dinastija... Arheološko istraživanje zadnjih desetljeća izazvalo je zahvalno sjećanje na Benediktinski red. Ovo sjećanje oživljava još okolnost, što je Benediktinski red od pradavna gojio staroslavenski jezik u bogoslužju katoličke Crkve, kako to proizlazi iz dokumenata i natpisa u Benediktinskom samostanu na Čokovcu kod Tkona na Pašmanu.« Kritični i u sudovima uvijek trijezni Šišić bilježi: »Brizi za izobrazbu i umjetnost posvetilo se je ponajviše svećenstvo, između kojeg se ističe osobito benediktinski red. Svaki je njegov samostan imao svoju knjižnicu i njegovi su redovnici osobito kroz korizmu čitali i prepisivali rukopise. Učeni su se monasi bavili odgajanjem mladeži i povjerene su mladiće pripravljali ne samo za duhovna nego i za svjetovna zvanja. U Hrvatskoj se je na

temelju crkvene staroslavenštine i glagoljskog pisma gojila i hrvatska književnost.« Ne ću da dužim navodima svih, koji su bez pretjerivanja pjevali himne o blagodarnoj djelatnosti hrvatskih Benediktinaca, posebno u Dalmaciji (v. Klaić: »Povjest Hrvata«, Zagreb 1899., sv. I., 135-6). Samo još riječi o. Badurine, koji ponajviše donosi Jelićeve misli, te na više mjesta oduševljeno i zahvalno apostrofira doba procvata i pada rogovske opatije, a na koncu melanholično završava: »I tako Čokovac, vrhunac slave, strpljivo čeka na blagodarnu ruku, koja će ga probuditi i popraviti njegove zidove, bez kojih bi postao posve običnim brežuljkom kao i sva njegova braća u okolini.« A tako doista i jest.

Samostan i crkva sv. Kuzme i Damjana nad Tkonom ne samo što čeka na svog milosrdnog Samaritanca, koji bi mu se posvetio i probudio ga na nov život nego ujedno plače nad neshvatljivom bezbrižnošću i nemarom te nad nezasluženom nezahvalnošću današnjih Hrvata, koji kao da su posve zaboravili na velike materijalne i duhovne usluge, što je njihovim pređima iskazao taj Božji šator. Ili se valjda čeka, da se sve sruši u hrpu kamenja, iz kojeg će potomci moći iskopati još samo temelje? U samostan ulazi svaki vjetar i zavija svojim jednolikim, žalosnim melodijama. Kao da jauče, što se za 100 godina nije našao nitko, tko bi ih u tom svetom mjestu požrtvovno nadomjestio slatkim staroslavenskim hvalama Bogu. Kad sam se uspinjao na brdo i pogledavao na zapuštene zgrade, priznajem, prazni i tamni njihovi prozori pričiniše mi se kao plačem iscijeđene oči slijepca, koje na sve strane, milosrdnom Bogu i puku, mole za sućut. A kad sam ganut prolazio tihim prostorijama samostana i crkve, činilo mi se kao da se iz davnih vremena odaziva jeka neumrle i obvezatne listine Pape Inocenta VI., potpisane tada svečano od 17 kardinala i biskupa, gdje je jasno proglasio, kako želi, »da se monaški red, koji u tom samostanu prebiva po Bogu i pravilu sv. Benedikta, sačuva neokrnjeno kroz sva vremena.«

Dr. Fr. PECHUSKA.

Dom Prosper Guéranger

9. ZADNJE DJELO I SMRT

»Učeni je solesmeski opat postigao, da je u teologiji zavladao rimski nauk, u povijesti svrhunaravno gledište, u liturgiji jedinstvo... Mnogo je učinio za svoje doba, za

svoju zemlju, za Crkvu. On je zaista jedan od ljudi u Francuskoj, koji imaju najviše prava na odmor; a on je jedan od onih, koji najviše rade. Svršava »L'année liturgique« i pripravlja povijest sv. Benedikta, koju nestrpljivo očekujemo. Ona će biti slava ove druge mladosti solesmeskog opata i njegove zrelosti, koju ne ćemo još da nazovemo starošću. Ona će dostojno okruniti ovaj lijepi život.« Ovako je pisao poznati publicista Leon Gautier u »Le Monde« g. 1866. A ipak je svijet uzalud čekao životopis sv. Benedikta. Napisao ju je drugim, savršenijim načinom. »Napisao ju je«, riječi su biskupa Pie-a, »živim slovima u dušu i u srce svojih sinova, a zlatnim slovima u duše Bogu posvećenih djevica, koje su plod njegovog drugog duhovnog očinstva i slatka radost njegove starosti.« Obnova Benediktinskog reda, što ju je izveo Dom Guéranger, ne bi bila potpuna, kad ne bi bio dao nova života i ženskoj grani reda. Sv. Skolastika nije samo sestra sv. Benedikta nego i bitan dopunjak njegova djela, kako je to prikazao sv. Grgur jednim samim, ali jednim od najljepših poglavlja II. knjige svojih Dijaloga. Redovi s »vojničkom« disciplinom ističu, da njihova pravila nijesu za ženske, ali pravilo sv. Benedikta ne će da od monaha učini drugo nego potpune kršćane, a kršćani su i kršćanke. U veliku obitelj sv. oca Benedikta jednako spadaju braća i sestre.

Dom Prosper nije ni želio ni tražio, da ustanovi i ženski samostan, i ako su ga već dugo molile duše, u čiju dobru vloju nije mogao da sumnja, osobito kneginja Katarina Hohenzollern, utemeljiteljica Beurona. Glavni je uzrok bio u pomanjkanju sredstava, koje ga je mučilo upravo do smrti. Iskustvo ga je naime bilo već dosta naučilo o istinitosti riječi jednog biskupa, prijatelja sv. Franje Saleskoga, kako je malo poznato, koliko imanja treba, da se može položiti zavjet siromaštva. Nego kad je markizica Ruffo-Bonneval umrla svetom smrću, jedina je njezina kći ponudila Dom Prosperu, da će sa sobom donijeti svu baštinu u samostan, što će ga on ustanoviti. Takvom migu Božje Providnosti solesmeski opat nije mogao da uskrati svoju suradnju. Diecezanski je biskup Mons. Fillion pothvat od srca odobrio i do smrti se za nj uprav očinski brinuo, jer je znao, koliki je blagoslov takav samostan za biskupiju i cijelu Crkvu. Dobri su ljudi u Solesmesu rado dali zgodnu kuću, gdje je opat na dan sv. Gertrude g. 1866. nastanio prve četiri kandidatice, kojima je dao imena Gertrude, Skolastike, Cecilije i Agneze, a uz to Ceciliju postavio za privremenu starješicu.

Istodobno se je započelo s gradnjom novog samostana, nedaleko samog sv. Petra. Lako je shvatiti, da je imao biti posvećen njegovoj dragoj sv. Ceciliji. Dok se je dizao novi »Božji dom«, kako sv. Benedikt naziva svoj samostan, Dom Prosper je tesao njegovo duhovno kamenje. »Stali su se ponavljati prizori iz Betlehema blizu špilje, gdje se je rodio naš Spasitelj. Jedan novi Jeronim, osijedio kao i prvi u proučavanju svetih knjiga i u bojevima Gospodnjim, postao je učiteljem i ocem mladih i poniznih djevica. Sam ih je učio prve početke crkvenog jezika, da ih malo po malo uvede u duboke tajne svete liturgije, sam ih je htio da poučava u gregorijanskom pjevanju, u svim potankostima monastičkih ceremonija, u svim pravilima i običajima samostanskog života. Nije dakle čudo, što je na ona mlada stabla na neizbrisiv način utisnuo pečat svog genija i svoje svetosti«, piše Dom Guépin, očevidac i kasniji opat Silosa.

Slijedeće ih je godine na blagdan Uznesenja Bl. Djevice bilo već sedam, koje su od Dom Prospera primile veo novakinja i započele obvezatnu godinu novicijata. A dok se je gradio samostan i dok su se mlade duše pripravljale, da se zauvijek u njemu žrtvuju Bogu, opat im je pisao potanka pravila. Život je najbolja škola i starac je Dom Prosper mogao da usavrši pravila, što ih je pred trideset godina dao svom samostanu. Da i vanjskim načinom pokaže, kako nijesu nego primjenjeno i u malenkostima promijenjeno pravilo sv. Benedikta, napisao ih je kao deklaracije pojedinim poglavljima sv. Pravila. Godinu je dana na njima radio, ali je zato s pravom rečeno, da su najljepši tumač pravila sv. Benedikta. Deklaracije beuronske kongregacije, a po njoj i skoro svih ostalih benediktinskih kongregacija, nijesu nego latinski prevod deklaracija sv. Cecilije, primijenjen na muški samostan, a i to pod okom Dom Guérangera. Biskup ih je Fillion do slova odobrio i ujedno opatu zahvalio, što mu je dao prigodu, da redom pročita čitavo pravilo sv. Benedikta, koje mu je vratio s riječima: »Shvatio sam njegovu uzvišenost, a i osjetio duboku žalost, što nijesam mogao, da razvijem klicu zvanja, koju sam u mladosti imao.« Međutim je svršavala godina novicijata, a dovršavao se je i samostan. Biskup je prepustio Dom Prosperu, da obavi svečano zavjetovanje i da Kristovim djevicama odmah poslije položenih zavjeta udijeli točno prema Rimskom Pontifikalu »posvećenje djevica«, jedan od najstarijih i najljepših obreda liturgije, koji je prikazan i na slikama u katakombama. Solesmeski je opat doživio malo tako radosnih dana. Kako

je bio delikatan, nije htio da se posluži pravom, koji je imao kao utemeljitelj, pak da sam imenuje prvu stalnu prioru. Iz obzira prema Dom Guérangeru nije to htio da učini ni biskup, i tako su je birale sestre same. Izabrale su č. m. Ceciliju. Bilo je to priznanje opatu, da je već prvi put pogodio, a i dokaz, kako je odgojio tu izabranu dušu, koju mu je Bog zarana dao u ruke, jer ju je on pripravio na prvu sv. pričest i otada vodio.

U tišini je stroge klauzure pod zajedničkom brigom opata i biskupa samostan napredovao brojem i duhom. Da se posve osamostali, trebalo je da dobije opaticu. Rim nerado prebrzo daje takve časti. Ali kad se je biskup Fillion nalazio na vatikanskom saboru, nije mu bilo teško da od sv. Oca osobno isposluje to imenovanje kao nagradu za Dom Guérangerove zasluge. Kad je po navratu iz Rima došao u Solesmes, u još ne posve gotovoj crkvi sv. Cecilije, podijelio je č. m. Ceciliji svečan blagoslov, što ga sv. Crkva ima za opatice. Pod mudrim je vodstvom mlade opatice samostan ne samo divno procvjetao nego uza svu svoju povučenost uplivao na ostale ženske Benediktinske samostane skoro toliko koliko samostan sv. Petra na muške.

Ovo su radosne stranice Dom Prosperova života. Ali ne treba misliti, da ga nijesu stale truda. Kad ne bi bilo ništa drugo, preuzeo je dužnost, da uz konferenciju svojoj obitelji održi svakog dana jednu i u sv. Ceciliji. Uz to je u to doba na temelju De Rossievih iskopavanja posve preradio svoju knjigu o sv. Ceciliji. Zajedno s potankim i toplim opisom starokršćanskog života u Rimu knjiga je narasla na skoro 600 stranica velikog formata. Nakladatelj ju je izdao u krasnom i bogato ilustriranom izdanju. Nije čudo, da je i poslije piščeve smrti doživjela nekoliko izdanja i da je prevedena na druge jezike, tako da je rimske katakombe popularizirala kao malo koje drugo djelo. Ali vjernici su čekali i nastavak »L'année liturgique«. Poznati mu je duhovni pisac Msgr. De Ségur pisao: »Predragi i prečasni oče, upravo sam dovršio vaš duhovski tjedan, vaše neprispodobive stranice o Duhu Svetomu. Mislim, da vam najozbiljnije moram izjaviti, da ne ćete ući u raj, dok ne dovršite »L'année liturgique«. Dom Prosper je to i sam želio, ali neprestane brige, neodgodivi poslovi i sve veće teškoće starosti nijesu dale. Ne smeta, odgojio je obitelj, u kojoj se je našao jedan, da to djelo svog oca dostojno nastavi i dovrši, a taj jedan nije bio jedini, koji je to mogao da učini. Dom Prosper je dakle mogao, da sve svoje djelo mirno prepusti drugima,

tim više što je više puta pokazao, da sa svojom obnovom samostana, a još manje sa svojim knjigama nije posve zadovoljan. Naslijedit će ga njegov dugogodišnji prior i učitelj novaka, koji će kasnije, kako ističe njegov životopisac, smatrati za najveću počast, kad su mu govorili, da on i kao opat nije drugo nego prior prvog solesmeskog opata. Dom Pothier je već sakupljao stare kodekse, koji su doveli do obnove korala, a ostali će njegovi sinovi nastaviti od oca započetu i duboko zarinutu brazdu liturgijske obnove. Jednom je zapisao: »Nadamo se, da će nam biti dano, da vidimo vjernu odanost bogoslužju, kad će se kršćanski puk na sreću odučiti od tog čitanja, što ga priječi, da svoj glas sjedini s glasom Crkve i da će opet okom shvaćanja i pobožnosti slijediti sve ove obrede, koji su određeni, da ga uzdignu do kontemplacije nevidljivih stvari.« Ako i nije solesmeski opat doživio toliki uspjeh, učinio je sigurno sve što je mogao, da ga dožive drugi, pripravio je teren, na kojemu je trideset godina kasnije Papa Pijo X. zasnovao krasnu zgradu novog Euharistijskog i liturgijskog života.

Kad je Dom Prosper doznao za smrt biskupa Filliona i tolikih drugih prijatelja, počeo se je sve ozbiljnije da pripravlja na smrt. Neobična je vedrina i živahnost njegova lica postajala još svijetlijom, još duhovnijom. Dom Delatte kaže, kako mu se je i s lica vidjelo, da se sve više približuje nebeskom ognjištu. Već kad je pred nekoliko godina u Londonu posjetio glasovitog oratorijanca p. Fabera, ovaj ga u jednom pismu ovako slika: »To je bio jedan od onih susreta, koji nas sile, da kažemo: u nebu treba da se nađem u društvu ovog tako poniznog, tako čednog, tako radosnog čovjeka, s kojega kao da se širi miomiris molitve i kojega se može uzeti za izabrani cvijet benediktinske svetosti.« Nije stoga čudo, da i sada sam pogled na Guérangerovu sliku ostavlja neizbrisiv utisak. Iz njegovih očiju kao da vrcaju žive iskre prekogrobne radosti. Kard. je Pitra prigodom Dom Prosperove smrti pisao u Solesmes: »Ako Crkva gubi teologa, koji ju je najbolje shvaćao, ako jadna Francuska gubi monaha, koji joj je iskazao preveliku uslugu povrativši je rimskoj molitvi, kongregacija i čitav red gubi tako dostojnog sina sv. Benedikta. A mi, koji smo s njim živjeli, molili i razmatrali, žalimo u njemu najviše apostola svrhunaravnog života, čovjeka vjere, koji je tako divno poznavao osjećaj i toplinu Božjih stvari.«

Nego i kad su se počeli javljati sve jači znakovi anemije i skleroze, ostatci rimske kolere, čijih se posljedica

nije nikada posve oslobodio, Dom Prosper se nikako nije htio da štedi. Jednom je izjavio, da bi želio umrijeti stojeći kao i sv. Benedikt. Ništa ga dakle nije moglo zadržati, da koncem g. 1874. pođe k svojim dragim sinovima u Marseille, da im blagoslovi obnovljeni dom. Vratio se je dan prije badnjeg dneva, kad je htio da pretsjeda koru svojih monaha. Dvosatni je matutin izdržao, ali preko ponoćke su ga morali da odvedu do ćelije. Ipak se je nekoliko oporavio i preuzeo svoje poslove, i ako su ga sile sve više ostavljale. Već je dugo pripravljao jedno dijete svojih prijatelja na prvu sv. pričest, 27. siječnja posljednji put, jer treba o njemu znati i ovo: »Najdraže zanimanje ovog vatrenog polemiste, ovog učitelja, koji je prosvijetljavao i same suce vjere, bilo je katehizirati djecu, poučavati i voditi sinove i unuke svojih prijatelja. da tako na treći i četvrti naraštaj protegne brigu, koju je iskazivao njihovim ocima. Smrt ga je skoro zatekla u ovoj poniznoj službi« (biskup Pie u posmrtnom govoru).

Istog je dana poslije podne po zadnji put otišao kočijom k svojim duhovnim kćerima u sv. Ceciliji i održao im obićajnu konferenciju. Vratio se je iscrpljen. Ušao je u ćeliju, da više iz nje ne izađe. Do zadnjeg je dana ipak ustajao, i ako se nije mogao da drži dugo na nogama. Zapao je u san, za koji su držali, da je agonija. Prior mu Dom Couturier podijeli 29. siječnja posljednje pomazanje. Kad se je probudio, još se je jedamput u njega ispovijedio i svoje okupljene sinove zamolio, da mu ispjevaju Ps. 102. »Blagosivaj, dušo moja, Gospodina.« Svoj glas nije više mogao da pridruži njihovomu, ali prisutni su vidjeli, kako mu na sva ljepša mjesta te prekrasne himne Božjem milosrđu lice posebno zasjalo. Dodali su još na njegovu želju »Tebe Boga hvalimo«. I kasnije su se iz ustiju umirućeg čule strijelovite molitve iz psalama i liturgijskih tekstova. Posebno ga je razveselio brzojavni blagoslov sv. Oca, »poslan s ganućem«. Ligugéski ga je opat Dom Bastide u ime sve duhovne djece molio za oproštenje i preporučio mu, neka bdije nad njima, kad bude kod Boga. U subotu popodne u 3½ sata, 30. siječnja 1875. predade Dom Prosper Guéranger mirno svoju dušu Bogu. Bio je u 70. godini života, u 48. godini svećeništva i u 38. godini redovničkog zavjetovanja i opatske vlade.

Dok su ga njegovi monasi obukli u ljubičasto pontifikalno ruho i odnijeli u crkvu, gdje su se četiri dana pred njim izmjenjivali po danu i po noći u molitvi, dolazile su

sažalnice sa svih strana katoličkog svijeta. Svi su isticali, da za njim žali cijela Crkva. A općenitost tog žaljenja nije umanjivala njegovu srdačnost. Louis Veuillot je pisao monasima, da se sada osjeća sirotom kao i oni. A kad je kard. Pitra javio Dom Prosperovu smrt Piju IX., ovaj je ublijedio, neko doba šutio, a onda kazao: »Izgubio sam odanog prijatelja, a Crkva velikog službenika.« U srijedu su ga popodne prema njegovoj želji sinovska ramena odnijela u crkvu sv. Cecilije, gdje su njegove drage kćeri s druge strane rešetke provele cijelu noć u molitvi. Sutradan se je na pogreb okupilo desetak biskupa i opata, mnogo uglednih ličnosti i sav okolni svijet, koji se je tiskao, da se bilo čim dotakne tjelesnih ostataka ljubljenog opata. Nadgrobni je govor održao novi diecezanski biskup. Nakon pet odriješenja položili su ga pred oltarom u crkvi u grob, na koji su stavili mramornu ploču s jednostavnim natpisom

In Pace

Domnus Prosper Guéranger

U kući je Benediktinskog mira proveo svoj život, a odatle se je preselio u dom vječnog mira. To je bilo sveopće uvjerenje, koje je izrazio i sam Pijo IX. Cijelom je naime svijetu sv. Otac 19. ožujka uputio breve, u kojem slavi uspomenu Dom Prospera i njegove zasluge. A kao trajnu uspomenu na pokojnika, Papa je tom odlukom udijelio svim njegovim nasljednicima pravo na »cappu magnu« i odredio, da jedan Benediktinac kasinske kongregacije bude uvijek savjetnikom sv. Kongregacije obreda. Dom Guépin ističe, da je nad tom neobičnom posmrtnom pohvalom vrhovnog pastira Crkve još samo kanonizacija. Papi ipak još nije bilo dosta. Kad je pročitao govor, što ga je održao biskup Pie nad grobom svog milog prijatelja 30. dan nakon njegove smrti, Pijo IX. uputi još i biskupu poseban breve, u kojem mu čestita, što je tako savršeno iznio lik onoga, koji je »cijelim svojim životom pokazao, da je bio najprikladnije oruđe, pripravljeno Francuskoj od Božje Providnosti, da uspostavi zatrte redove i da svima stavi pred oči njihovu ogromnu korist. Oboje mu je uspjelo, bilo obnavljajući u Francuskoj monaštvo i njegovu disciplinu, bilo savjetujući prekinuto jedinstvo obreda s rimskom Crkvom, bilo osvijetljujući i boreći se za prava ove apostolske Stolice, bilo napokon istrjebljujući sve zablude, koje se ponose, da su ures našega vremena. Ovaj se je pravi učenik svetog Benedikta doista sav posvetio Bogu i Crkvi.«

O. MARTIN KIRIGIN, OSB.

Sikstinska kapela

1541. — 1941.

U Vatikanskom Gradu postoji jedan liturgijski prostor, gdje Papa kao Pontifex Maximus, kao vrhovni Liturgos vrši značajne, sjajne liturgijske funkcije, a to je: **Sikstinska Kapela.** Ovo ime sadrži u sebi neku čarobnost, pa je poznato ne samo vjernicima, već i svim kulturnim ljudima, nadasve ljubiteljima umjetnosti.

Ove godine navršava se upravo 400. godišnjica njezinog potpunog uređaja i ukrasa, kad je bio dogotovljen i otkriven »**Posljednji Sud**« od **Michelangela.** Zove se Sikstova, jer ju je počeo graditi g. 1471. papa Siksto IV. (Della Rovere, 1471.—1484.). On ju je i zamislio, da služi Bogu, pa je pozvao ondašnje najglasovitije arhitekte i slikare, da njegovu religioznu i umjetničku zamisao sretno izvedu. Papa je otvorio vrata Renesansi. Nije to bio laki problem, a niti su svi odobravali, da se djelo povjeri renesansnim majstorima, koji su već bili dosta optuženi zbog poganštine, s kojom je bilo dosta zasićeno ondašnje intelektualno društvo Rima i Italije. Papa nije čekao. Prirodnom intuicijom povjeri rad umjetnicima, koje je odgojila Firenca, a zvali su se: Cosimo Rosselli, Domenico Ghirlandaio, Sandro Botticelli i Perugino. Arhitektonski nacrt napravio je Giovannino Dolci. Pregradu (transenu), koja dijeli kapelu u dva dijela: na prostor određen za papu, kardinalski zbor, biskupe, prelate i svećenstvo i na manji prostor, određen za lajike i publiku sagradili su i ukrasili kipari: Mino da Fiesole i Ivan Duknović Trogiranin (Joannes Dalmata).

Umjetnici su odgovorili papinoj ideji. Stavili su Renesansu u službu kršćanskim idejama. Napokon se dokazalo (jer se to moralo dokazati zbog žučljivih polemika onoga doba i zbog svađa, u koje je bio upleten i nadbiskup Zamometić, valjda iz naših strana), da Rim nije više zadnji grad u kršćanskom svijetu, gdje Renesansa hoće bahato nadvisiti Krista, već da i ona služi Kristu i njegovoj Crkvi.

Sikstinska Kapela zaista je svetište rane i zrele Renesanse, ali ona je i svetište Vjere. Na njezinim zidovima naslikane su historijsko-religiozne slike, koje sadrže ovu glavnu misao: Rimska Crkva je pohraniteljica svih onih velikih istina i tradicija, koje nam govore kako je čovječanstvo došlo do spoznaje pravoga Boga, od stvorenja prvoga čovjeka, pa do apokaliptičnoga Posljednjeg Suda. Ove slike dozivati će Papi, koji u ovoj kapeli celebrira euharistijsku žrtvu i

vrši tolike značajne liturgijske obrede, veličinu njegove misije i kontinuitet njegovog apostolata za spas i dobro čovječanstva, a vjernike će neprestano opominjati one evanđeoske, da se ne može služiti dvama gospodarima. Sikstinska Kapela je čudovište. Sve je divno i o tome je napisana ogromna literatura. Osvrnut ćemo se samo na čudovište tog čudovišta, na »Posljednji Sud«, djelo Michelangela, koji ga je dovršio g. 1541., dakle ravno pred četiristo godina. Historijat Sikstinske Kapele je historijat borbe, koja se vodila u samoj umjetnosti. Bilo je dostatno da se u toj borbi čuje glas jednog Michelangela, da on kaže što je život, što je umjetnost. Dugo se čekalo, jer takav jedan sud može dati samo bogodani genij. Michelangelo u svojoj 60 godini, dakle pun iskustva, zrelosti i saznanja, naslikavši »Posljednji Sud« kazao je svijetu i vijekovima, da iznad parole »umjetnost za umjetnost«, iznad veselja i ponosa stvaranja, iznad bljeska ljudskih veličina postoje vječne vrednote: kršćanske istine. U sukobu između poganske ljepote i kršćanske istine Michelangelov genij dao je prednost vječnoj istini, poklonio se Kristu, kralju vijekova, dokazavši da prava umjetnost mora služiti Bogu. »Michelangelo je uvidio da nikad nitko od nas pukih smrtnika neće moći dostići ono, što se nikako ne može nadmašiti.« (H. van Loon). »Michelangelo je živio i radio otrgnut od vremena i od same zemlje, rekbi da je između sebe i čovječanstva podigao ogradu i da je slikao gledajući Boga licem u lice.« (G. Goyau). »Michelangelo nadvisuje svoje doba poput golemog grebena, koji viri iz mora ili poput silnog svjetionika.« (E. Friedell).

Teško je opisati Sikstinsku Kapelu i Posljednji Sud. Svi su opisi blijedi i beznačajni, kad ih se primjeni na ideje tog neuporedivog genija. Čovjek ih najprije mora vidjeti, da znade zapravo kakva su. Ali mislim da to nije dosta. Sikstinsku Kapelu treba vidjeti, kad Papa u njoj pontificira, kad se u njoj u izvanrednim prigodama razvija tako zvana: **Cappella Pontificia.** Tu vlada atmosfera uzvišene pobožnosti, tu se nalazi ambijenat čisto umjetnički, obredi veličanstveni, istodobno ozbiljni i jednostavni, dostojni liturgije rimske Crkve. Iza jedne takve funkcije čini se, da s onih zidova silaze k nama apostoli i da skupa s njima veselo kličemo: »Vidjesmo Gospodina!«

»Posljednji Sud« treba gledati, kad se u Kapeli vrši mrtvačka služba za pokojne rimske biskupe - pape, kad iz dubine kora zabruji »**Dies irae....**« Likovi se pokreću i afresko oživi kao da ga je jučer Michelangelo naslikao.

Hvata nas strava i užas i kao da se pitamo hoće li nas na onom Sudu stići blagoslov ili prokletstvo. Od straha se hvatamo za mramornu pregradu, za pilastre Ivana Duknovića.

Giovànni Papini napisao je ovih dana (u časopisu La Lettura) nekoliko originalnih i značajnih misli o Posljednjem Sudu, koje ovdje iznosim. **Michelangelo** (1475.—1564.) je kateksohen kršćanski, katolički umjetnik. Kao umjetnik znao je da i najsavršenije djelo nije ništa drugo već zamagljena sličica prama slici duha. Kao kršćanin znao je da je poniznost nedjeljiva drugarica i pratilica prave i istinske veličine. Sam Michelangelo je pisao jednu godinu poslije nego je dovršio Posljednji Sud: »**Ja sam jadan čovjek, male vrijednosti, koji se trudim u onoj umjetnosti koju mi je Bog dao, da mogu produžiti moj život koliko je moguće više.**« Michelangelo je želio produženje života ne zbog zabava, jer je bio već star, a niti zbog novaca, jer ih je u to doba imao, a također ni radi slave, jer je već onda cijela Italija i svijet poznavao slavnog majstora. On je želio da se što bolje i pobožnije pripravi na onaj čas, kad će se prikazati pred licem Svevišnjeg Suca. Nije se bojao smrti, ali se bojao osude.

Dominantna figura na posljednjem danu je Krist. Mili Spasitelj ovdje je sudac. Strogi Sudac. Michelangelo je u svojem opusu prikazao Krista mrtvoga u »Pietà« i kao Suca, Osvetnika. Kao žrtvu i kao Suca. Kao onoga, koji poput jaganjca prima smrt ili kao onoga, koji prijeti s vječnom smrću. Na Posljednjem Sudu Krist prijeti kao grom, koji nadolazi. Ispod njegove desne ruke Majka Božja je kao sakrivena. Obično su dosad umjetnički kritičari tumačili, da Bogorodica moli svog Sina, da bude milosrdan. Papini kaže, da se Ona ne usuđuje ni pogledati svog Sina, jer osjeća da će u onom danu svaka moć njezinog posredovanja biti uzaludna. Tako je Isus kao Sudac strašan, gnjevan i žalostan, da su i apostoli, mučenici, sveci i odabranici, dakle oni Njegovi, skoro zabrinuti i turobni. Možda je Michelangelo ovdje nešto pesimista. Ali sveci bilo kako veliki, ipak su sinovi ove naše žalosne zemlje, ranjeni istočnim grijehom, stanovnici svijeta, postavljena u zlu, nesigurni spasenja. Naravski da su osuđenici i demoni ispunjeni strahom i terorom. Tu pred Kristom-Sucem cijelo čovječanstvo i dobri i zli zaprepašteni su. Što će jadan čovjek pred Bogom? Odabrani i osuđenici vezani su s jedinim bratstvom: strahom. Zločesti se boje vječnosti kazne, ali i sami dobri izgleda da strahuju pred vječnošću blaženstva. Čudna, nova, duboka misao!

Michelangelo je naime mislio ovo. Čovjek je zemaljski crv, biće ograničeno, navikao na prolaznost sviju stvari, na boli i na žalosti, na sva razočaranja ove doline suza. Tog čovjeka plaši neograničenost, neizmjernost, vječnost, pa i vječnost veselja i uživanja. Uživanje u raju, o kojem kaže Sv. Pavao, da uho još nije čulo ni oko vidjelo, čini se smrtnom, griješnom čovjeku nemoguće i on kao da se osjeća nedostojan vječnog blaženstva (visio beatifica). Na slici vidimo anđele kako nose križ, simbol našeg spasenja, a s druge strane kako nose stup. Svi dosadašnji tumači slike misle, da je ovaj stup simbol Muke Isusove, da je to onaj stup, o kojem je Isus bio privezan i bičevan. Giovanni Papini ispravno opaža, da taj stup nije simbol Muke, već simbol svijeta, carstva zemaljskoga (civitas terrestris), koje se ruši i pada. Križ, simbol kraljevstva nebeskoga podiže se, ali stup, simbol slave i veličine ovog svijeta trese se i propada. Umjetnik je čitao Sv. Augustina.

Na Posljednjem Sudu vidi se mnogo mesa i golih ljudskih tjelesa. To se Michelangelu prigovaralo. Ali umjetnik se držao riječi Jobovih i kršćanske dogme u uskrsnuće tijela, što Crkva svagdano spominje u svojem »**Credo**«. Na slici je Michelangelo napravio samoga sebe, svoj autoportret. Među blaženima postavio je i Dantea. Auktor se ponizio pred veličanstvom božanskog Suca. Skoro se sakrio od straha. Samoga sebe naslikao je na oderanoj koži mučenika i apostola Sv. Bartolomeja. On se nije usudio napraviti ni vlastiti lik posebno. On, genij, najveći umjetnik sviju vremena osjetio je svoju dokončanu nemoć na Posljednjem Sudu: »**Quid sum miser tunc dicturus?**« (Što ću jadan tada zborit — gdje i dobre strah će morit?)

Michelangelo, najveći lik u Pantheonu ljudskoga roda, pored kojeg su se njegovi suvremenici činili patuljcima, kojemu je vrat ostao zauvijek svinut od truda i napora, pred čijim djelima sva ostala djela Renesanse naliče minijaturama, ostao je uvijek uz Krista, uz Krista, koji trpi, umire i sudi. On se skrušeno klanja i moli Svevišnjeg Suca (Rex tremendae majestatis) poput pjesnika »Dies irae«:

Oro supplex et acclinis,
Cor contritum quasi cinis
Gere curam mei finis.

Molim u svoj sniženosti
Srca puna skrušenosti
Daj mi umrijet u milosti.

Dr. IVAN DELALLE.

RAZNE VIJESTI

SMRT MSGRA J. P. KIRSCHA

Na 4. veljače o. g. preminuo je u Rimu Msgr. Joannes Peter Kirsch, rektor Papinskog Arheološkog Instituta, poznati pisac crkvene povijesti, kršćanske arheologije i liturgije. U narednom broju osvrnut ćemo se potanje na znanstveni rad ovog katoličkog učenjaka. — Pax in Christo!

RED SV. JERONIMA (GEROLIMINI)

Red Eremita Sv. Jeronima ili kako ih je narod nazivao Jeronimovci (Gerolimini) bio je utemeljen od franjevačkog trećoredca Bl. Petra iz Pize. On je napisao pravila (regulu) reda. Blaženi Petar povukao se u pustinjsku samoću Umbrije u svrhu duhovnog usavršavanja. U toj samoći stigne ga jednog dana dvanaest lupeža. Ovi su se htjeli sakriti, da izbjegnu kazni. Međutim promatrajući ovi lopovi isposnički život pustinjaka Petra, skrušeno se pokaju i slijedili su njegov pokornički način života. Odlučiše da s njim u pustinji ostanu. Pobožni monah stavi ih pod okrilje i zaštitu Sv. Jeronima, da bi promijenivši dosadašnji griješni način življenja, slijedili velikog crkvenog naučitelja u pokori, koju je on sprovađao u pustarama Palestine. Ovom redu Eremita pripadao je i Sv. Onofrije, kraljevski sin. Kad su Jeronimovci pod vodstvom Bl. Nikole da Forcapalena osnovali u Rimu, na brežuljku Janikulu, svoj samostan i crkvu, posvetili su je Sv. Onofriju (Sant' Onofrio). Hodočasnicima i turistima poznata je ova crkva i samostan. Krasna panorama na grad Rim sa Janikula. U crkvi je grob Torkvata Tassa, pjesnika Oslobođenog Jeruzolima. Tu je i poznati hrast, pod čijom je sjenom apostol Rima Sv. Filip Neri sakupljao rimsku djecu, da ih preko prirode, zdravog smijeha i veselja privede k Bogu. Nekoć je Sant' Onofrio bio jedna od glavnih točaka, što ih se moralo posjetiti u Rimu. Danas, u doba sporta i brzine, pjesnici su zaboravljeni i njihove nevolje ne svršavaju ni iza smrti. Koliki su se pjesnici i slikari inspirirali kod romantičnog Sant' Onofrija? Red Eremita Sv. Jeronima počeo je u XIX. stoljeću propadati. Sve manje pomlatka, koji bi se posvetio kontemplativnom životu. Po hodnicima šutljivih klaustara bile su rijeđe pojave monaha s bijelom tunikom i sa crnom kukuljicom. Nekadašnji veliki samostani, kojih je bilo stotinjak, brojili su maleni broj redovnika. Od sto samostana ostalo je samo sedam. Ali i ovi preostali svršili su na 20 redovnika: petnaest monaha i pet lajika. Natrag par godina, papa Pijo XI. raspustio je red Jeronimovaca. d.

RED SV. PAVLA PUSTINJAKA (PAVLINCI)

Ove godine navršuje se 1600. g. od smrti Sv. Pavla, prvog pustinjaka, patrijarhe i patrona reda Pavlinaca, koji se po njemu tako nazivlju. Red Pavlinaca nastao je u 10. stoljeću. U to doba po pustarama i šumama stare Panonije (Ugarske) mnogi su pustinjaci daleko od svijeta sprovađali pobožni život. Početkom 13. stoljeća došlo je do organizacije ovih osamljenih pustinjaka. Biskup Pečuha u Mađarskoj Blaženi Bartolomej sakupio je u svojoj dijecezi nekoliko eremita, koji su bili voljni živjeti u zajednici, pod istim pravilima, te ih smjesti u samostan kod crkve Sv. Jakova na

vih brežuljka (Patach), koju je sam sagradio. Samostan je bio udaljen od biskupske rezidencije šest kilometara. God. 1215. biskup Bartolomej napiše pravilo ili konstituciju za ove redovnike. Sredinom 13. stoljeća nalazimo u Mađarskoj kod pustare Pili još jedan pokušaj pustinjačkog ži vota. Kanonik katedrale u Ostrogonu Blaženi Euzebije povuče se u tu samoću sa još par drugova. Živjeli su eremitski. Bl. Euzebije imao je viziju, da bi se ti pustinjaci sakupili pod istim krovom. I zaista mu uspije. Sagrade zajednički samostan i crkvicu Sv. Križa. Redovnici Sv. Križa bili su u vezi s onima Sv. Jakova kod Pečuha. Ujediniše se g. 1250. obe kuće u jednu jedinstvenu kongregaciju monaha i izabraše Bl. Euzebija za starješinu. Kongregacija se nazvala »Braća pustinjaci Sv. Pavla, prvog Pustinjaka«. U početku su redovnici nosili tamno-sivo odijelo, koje su u 13. stoljeću promijenili u bijelo. Bl. Euzebije otiđe u Rim g. 1261 i dobije od Svete Stolice potvrdu novog reda Pavlinaca. Pavlinci su primili regulu poznatog reda Sv. Augustina. U Rimu je Bl. Euzebiju mnogo pomogao Sv. Toma Akvinski. Službena potvrda reda uslijedila je tek godine 1308., a prva konstitucija g. 1309. U 17. stoljeću pravila su bila nešto reformirana. Papa Pijo XI. g. 1930. potvrdio je nove reforme. Pavlinci su stajali u duhovnom bratstvu sa Certozinima (Kartuzijancima). Cvjetanje Pavlinskog reda bilo je najviše u XIV. i XV. vijeku i to u Mađarskoj, gdje je bilo preko stotine samostana. Iz Ugarske Pavlinci su došli u Hrvatsku. U Hrvatskoj su imali također lijepi broj samostana i dali su učenih i svetih redovnika. Osim u Mađarskoj i u Hrvatskoj Pavlinci su se od g. 1382. raširili i po raznim pokrajinama Poljske. Početkom 16. stoljeća mnogi pavlinski samostani u Ugarskoj nastradali su uslijed invazije Turaka. Austrijski car Josip II. dokinuo je sve pavlinske samostane na teritoriju svog carstva. U Poljskoj je red i nadalje živio. Tamo je bilo 30 samostana. Ali Prusija i Rusija smetahu razvitku reda. Od 30 samostana ostadoše sama dva: u Krakovu i u Čenstohovi (glasovito poljsko svetište Majke Božje). Iza svjetskog rata, obnovom Poljske, red se počeo podizati i imao je četiri samostana sa novicijatom, gimnazijom i teologijom. God. 1934. Pavlinci su se povratili u Ugarsku i u Budimpešti sagradiše prvi samostan (Szikla Templom). Još imaju dva: u Pečuhu i u Szentkutu. d.

KULT SVETOG VLAHA U DUBROVNIKU

Talijanski pisac Ciro Gianelli napisao je u »Osservatore Romano« prigodom ovogodišnjeg svečevog blagdana članak o kultu Sv. Vlaha u Dubrovniku. Pisac kaže, da se nigdje na svijetu ne štuje toliko svečano i neprekidno sveti mučenik i biskup iz Sebaste kao u Dubrovniku. Sv. Blaž ili Vlaho bio je mučen za cara Licinija (307.—323.), kad je progonstvo bjesnilo u pokrajini Armeniji. Istočna Crkva u bizantinskoj liturgiji štovala ga vrlo rano i to na 11 veljače. Za vrijeme križarskih ratova njegovo štovanje počelo se još više širiti i u crkvama na Zapadu, gdje se svetkovao na 3. veljače. Kult Sv. Blaža (Vlaha ili Vlasi od grčke riječi Vlasios) došao je u Dubrovnik iz Carigrada prije g. 1020., kad je car Vasilije II. otrgnuo južnu Dalmaciju od carigradskog patrijarhata i postavio ju pod jurisdikciju rimske Crkve. Osim Dubrovnika štovao se Sv. Blaž kao zaštitnik u Njemačkoj: Sankt Blasien, Brauschweig, Mühlhausen, a u Italiji u Napulju i u sicilijanskom gradiću Comiso. Mnoge se crkve u Evropi diče, da posjeduju njegove moći. Auktor opisuje lijepu svečanost Sv. Vlaha u Dubrovniku i kaže da je ona održala i do danas sjaj i vitalnost. Citira pohvalu svecu, koju je napisao početkom XVI. stoljeća jedan Benediktinac iz Mljeta u svojem hrvatskom prevodu knjige »Kristova osveta«. Uz članak je i fotografija moćnika Sv. Blaža u crkvi Sv. Petra u Rimu.

CRKVENI KALENDAR

Nedjelja 2. III.: **I. KORIZMENA NEDJELJA.** Ruho ljubičasto.
Ponedjeljak 3. III.: **Ponedjeljak iza I. nedjelje korizme.** Ljubič.
Utorak 4. III.: **Sv. Kažimir,** priznavalac. Bijelo. Poludvostruko.
Srijeda 5. III.: **Kvatrna srijeda.** Ljubič. Jednost. Post i nemrs.
Četvrtak 6. III.: **Sv. Perpetua i Felicitas,** muč. Crveno. Dvostruko.
Petak 7. III.: **Kvatrni petak. — Sv. Toma Akvinac,** prizn. i crkv. učitelj. Bijelo. Dvostruko. Post i nemrs.
Subota 8. III.: **Kvatrna subota. — Sv. Ivan od Boga,** prizn. Bijelo. Dvostruko. Post i nemrs.

Nedjelja 9. III.: **II. NEDJELJA KORIZME.** — Ruho ljubičasto.
Ponedjeljak 10. III.: **Sv. Četrdeset mučenika.** Crveno. Poludvostr.
Utorak 11. III.: **Utorak iza II. nedjelje korizme.** — Ljubičasto.
Srijeda 12. III.: **Sv. Grgur I.,** papa i crkv. učit. Bijelo. Dvostruko.
Četvrtak 13. III.: **Četvrtak iza II. nedjelje korizme.** Ljubičasto.
Petak 14. III.: **Petak iza II. nedj. korizme.** Ljub. Post i nemrs.
Subota 15. III.: **Subota II. nedj. korizme.** Ljub. Post i nemrs.

Nedjelja 16. III.: **III. NEDJELJA KORIZME.** Ruho ljubičasto.
Ponedjeljak 17. III.: **Sv. Patricije,** biskup. Ruho bijelo. Dvostruko.
Utorak 18. III.: **Sv. Ćiril Jerusalimski,** bisk. i crkv. učit. Bijelo. Dvostruko.
Srijeda 19. III.: **SV. JOSIP, ZARUČNIK BL. DJ. MARIJE,** prizn. Bijelo. Dvostruko. I. reda.
Četvrtak 20. III.: **Četvrtak III. nedjelje korizme.** Ljubičasto.
Petak 21. III.: **Sv. Benedikt,** opat. Bijelo. Dvostr. Post i nemrs.
Subota 22. III. **Subota III. nedj. korizme.** Ljubič. Post i nemrs.

Nedjelja 23. III.: **IV. NEDJELJA KORIZME.** Ruho ružičasto.
Ponedjeljak 24. III.: **Sv. Gabrijel Arhanđeo.** Ruho bijelo. Dvostr.
Utorak 25. III.: **NAVIJEŠTENJE BL. DJ. MARIJE.** Ruho bijelo. Dvostruko. I. reda.
Srijeda 26. III.: **Srijeda IV. nedjelje korizme.** Ruho ljubičasto.
Četvrtak 27. III.: **Sv. Ivan Damascen,** priznavalac i crkveni učitelj. Ruho bijelo. Dvostruko.
Petak 28. III.: **Sv. Ivan Kapistran,** priznavalac. — Ruho bijelo. Poludvostruko. Post i nemrs.
Subota 29. III.: **Subota IV. nedj. korizme.** Ljubič. Post i nemrs.

Nedjelja 30. III.: **NEDJELJA MUKE.** — Ruho ljubičasto.
Ponedjeljak 31. III.: **Ponedjeljak nedjelje muke.** Ruho ljubičasto.
Utorak 1. IV.: **Utorak nedjelje muke.** — Ruho ljubičasto.
Srijeda 2. IV.: **Sv. Franjo Paulski,** priznavalac. Bijelo. Dvostruko.
Četvrtak 3. IV.: **Četvrtak nedjelje muke.** — Ruho ljubičasto.
Petak 4. IV.: **Sedam žalosti Bl. Dj. Marije.** Ruho bijelo. Dvostruko. Post i nemrs.
Subota 5. IV.: **Sv. Vinko Ferer,** prizn. Bij. Dvostr. Post i nemrs.

Nedjelja 6. IV.: **CVJETNA NEDJELJA.** — Ruho ljubičasto.
Ponedjeljak 7. IV.: **Veliki Ponedjeljak.** Ljubičasto. Jednostruko.
Utorak 8. IV.: **Veliki Utorak.** Ruho ljubičasto. Jednostruko.

Srijeda 9. IV.: **Velika Srijeda.** Ruho l j u b i č a s t o. Jednostruko.
Četvrtak 10. IV.: **Veliki Četvrtak.** Ruho l j u b i č a s t o. Na Misi b i j e l o. Dvostruko. I. reda.
Petak 11. IV.: **Veliki Petak.** C r n o. Dvostr. I. r. P o s t i n e m r s.
Subota 12. IV.: **Velika Subota.** L j u b i č a s t o. Na Misi b i j e l o. Dvostruko. I. reda. P o s t i n e m r s d o p o d n e.

Nedjelja 13. IV.: **USKRS.** Ruho b i j e l o. Dvostruko. I. reda.
Ponedjeljak 14. IV.: **Uskrsni ponedjeljak.** B i j e l o. Dvostruko. I. reda.
Utorak 15. IV.: **Uskrsni utorak.** Ruho b i j e l o. Dvostruko. I. reda.
Srijeda 16. IV.: **Uskrsna srijeda.** Ruho b i j e l o. Poludvostruko.
Četvrtak 17. IV.: **Uskrsni četvrtak.** Ruho b i j e l o. Poludvostruko.
Petak 18. IV.: **Uskrsni petak.** Ruho b i j e l o. Poludvostruko.
Subota 19. IV.: **Uskrsna (bijela) subota.** Ruho b i j e lo. Poludvostruko.

Nedjelja 20. IV.: **BIJELA NEDJELJA.** Ruho b i j e l o. Dvostruko.
Ponedjeljak 21. IV.: **Sv. Anselmo,** biskup i crkv. uč. B i j e l o. Dvostr.
Utorak 22. IV.: **Sv. Soter i Kajo,** muč. Ruho c r v e n o. Dvostruko.
Srijeda 23. IV.: **Sv. Juraj,** mučenik. Ruho c r v e n o. Poludvostruko.
Četvrtak 24. IV.: **Sv. Fidelis Sigmaringa,** mučenik. C r v e n o. Dvostr.
Petak 25. IV.: **Sv. Marko Evanđelista.** Ruho c r v e n o. Dvostr. II. r.
Subota 26. IV.: **Sv. Klet i Marcelin,** Pp. muč. C r v e n o. Poludv.

NAPOMENE :

1. Kroz cijelu korizmu sve do podneva Velike Subote, izuzev nedjelje jest post.
2. Kroz sve vrijeme korizme zabranjene su tihe zavjetne Mise. Tihe Mise za pokojne u crnu ruhu dozvoljene su samo prvog slobodnog dana u tjednu, kada nije svetac dvostrukog reda.
3. Kroz korizmu, kad nije svetac dvostrukog I. ili II. reda, sv. Misa može svaki dan biti korizmena (ruho ljubičasto).
4. Kroz Veliki i kroz Uskrsni tjedan ne može biti nijedna druga nego gori naznačena Misa.